

Ainevaldkond „Loodusained” gümnaasiumis

1. Üldalused

1.1. Valdkonnapädevus

Loodusainete õpetamise eesmärk gümnaasiumis on kujundada õpilaste loodusteaduslikku pädevust, et kujuneks vastutustundlik ja ennastjuhtiv õpilane, kes:

- 1) huvitub keskkonnast ja selle uurimisest, mõistab loodusteaduste omavahelisi seoseid; 2) kasutab loodusainetes omandatud teadmisi ja oskusi keskkonna objektide, nähtuste ja nendevaheliste põhjuse-tagajärje seoste selgitamiseks ning analüüsimiseks mikro-, makro- ja megatasandil, kasutades loodus- ja täppisteadustele omast keelt ning mudeleid;
- 3) sõnastab uurimisküsimusi ja hüpoteese, kavandab ja korraldab loodusteadusuuringuid, analüüsib ja tõlgendab tulemusi ning teeb kehtivaid järeldusi ja ennustusi;
- 4) lahendab probleeme ja langetab igapäevaeluga seotud põhjendatud otsuseid, rakendades süsteemseid loodusteaduslikke teadmisi ning kasutades loovat ja kriitilist mõtlemist;
- 5) leiab erinevatest allikatest infot loodusteaduste ja tehnoloogia kohta, hindab seda kriitiliselt; kasutab õppimiseks, andmekogumiseks ning koostööks erinevaid meedia- ja tehnoloogiavahendeid;
- 6) mõistab teaduse olemust, olulisust ja piiranguid, loodusteaduste ja tehnoloogia seoseid ning riske;
- 7) väärtustab elurikkust ja jätkusuutlikku arengut, käitub turvaliselt, järgib tervislikke eluviise ning on ühiskondlikult aktiivse hoiakuga;
- 8) teab loodusteaduste ning tehnoloogiaga seotud karjäärivõimalusi, on motiveeritud elukestvaks õppeks.

1.2. Ainevaldkonda kuuluvate õppeainete arvestuslik maht

Ainevaldkonna õppeained on bioloogia, füüsika, geograafia ja keemia. Kohustuslikud kursused õppeaineti on järgmised:

- 1) bioloogia 4 kursust: „Rakud ja organismid“, „Molekulaarsed protsessid“, „Pärilikkus ja evolutsioon“, „Inimene ja keskkond“;
- 2) füüsika 5 kursust: „Füüsika meetod. Kinemaatika“, „Dünaamika“, „Elektromagnetism“, „Energia“, „Mikro- ja megamaailma füüsika“;
- 3) geograafia 3 kursust, sealhulgas loodusgeograafias 2 kursust: „Maa kui süsteem“, „Loodusvarade majandamine ja keskkonnaprobleemid“, inimgeograafias 1 kursust: „Rahvastik ja majandus“;
- 4) keemia 3 kursust: „Keemia alused“, „Anorgaanilised ained“, „Orgaanilised ained“.

Kohustuslike kursuste kõrval võib kooli õppekavas kirjeldada ja rakendada valikkursusi, mis lõimivad loodusainete õpetust teiste valdkondadega ja/või pakuvad süvenemist võimaldavaid teemakäsitusi. Õpilastel on võimalus valida kursuseid Edumud school kursuste hulgast või Eestis tegutsevate kõrgkoolide kursuste hulgast.

1.3. Ainevaldkonna kirjeldus ja valdkonnasisene lõiming

Loodusteadusliku pädevuse all mõistetakse loodusteaduslikke teadmisi, uurimis- ja probleemi lahendamise oskusi ning jätkusuutlikku arengut väärtustavaid hoiakuid. See aitab märgata igapäevaelu probleeme ning langetada arukaid ja põhjendatud otsuseid, kasutades loodusteaduslikke teadmisi ja oskusi. Lisaks isiklikus elus hakkamasaamisele võimaldab loodusteaduslik pädevus eneseteostust tööl, sest tööjõuturul kasvab järjest vajadus loodusteaduste ja tehnoloogia valdkonnas töötavate loovate, kriitiliselt mõtleivate ning oma teadmisi ja oskusi pidevalt täiendavate inimeste järele.

Loodusteadusliku pädevuse tuumaks on loodusteaduslik maailmapilt, teaduslik mõtlemisviis ning seda väärtustav suhtumine, mida iseloomustab uudishimu ümbritsevate nähtuste vastu, avatud, kuid kriitiline mõtlemine ning järjekindel pürgimine tõenduspõhiste ja erapooletute teadmiste poole.

Kontseptuaalne arusaamine ainstest kujuneb siis, kui uued teadmised seotakse olemasolevate teadmiste ja kogemustega ning teistes loodusainetes õpituga. Olulisel kohal on arusaama kujunemine nähtuste põhjuse-tagajärje seostest ning maailma kirjeldamine eri tasandil (mikro-, makro-, mega- ning sümboltasandil). Tähtis on õpitut üldistada ning kanda üle uude konteksti, millele aitavad kaasa loodusteaduslikud mudelid. Mudelite all mõistetakse füüsilisi objekte, jooniseid, kaarte, mõistekaarte, matemaatilisi kujutusviise, analoogiaid ning arvutisimulatsioone. Mudelid aitavad loodusteaduslikke objekte ja nähtusi mõista, uurida ja selgitada ning teha objektide ja süsteemide käitumise kohta järeldusi ning ennustusi. Õpilased koostavad ise mudeleid ning analüüsivad mudelite piiranguid.

Loodusvaldkonna ainete õppimine aitab õpilastel mõista teaduse ja teaduslike teadmiste olemust. See tähendab eelkõige, et teaduslikud teadmised on tõenduspõhised ning täpsemate ja kaalukamate uurimistulemuste ilmnmisel ümberlükatavad – need asjaolud eristavad teaduslikke teadmisi isiklikest, religioossetest, poliitilistest vm tõekspidamistest. Õpilased peaksid mõistma, et teaduslike seisukohtade muutumine ei näita mitte teaduse nõrkust, vaid et teadus on avatud sotsiaalne süsteem, milles ülemaailmne teadlaste kogukond püüdleb maailma järjest täpsema ja objektiivsema kirjeldamise poole. Vaja on aru saada teaduse piirangutest, mis tähendab, et tehtud järeldused kehtivad üksnes korraldatud uurimuse kontekstis. Tulemuste kontekstist väljarebimine ehk liigne üldistamine või lihtsustamine võib viia mittekehtivate järeldusteni. Samuti tuleks kujundada õpilastes arusaama, et teadus ja tehnoloogia ei saa anda kunagi lõplikke vastuseid ühiskonnas esinevatele probleemidele. Kuigi need on oluline sisend sotsiaalsete ning poliitiliste otsuste langetamisel, tuleb viimaste käigus arvesse võtta mitut ning sageli vastuolulist asjaolu.

Loodusvaldkonna kõigis aineis arendatakse õpilaste uurimisoskusi, mis hõlmavad objektide ning nähtuste vaatlemist, probleemide määratlemist, taustinfo kogumist ja analüüsimist, uurimisküsimuste ja hüpoteeside sõnastamist, katsete kavandamist ning tegemist, usaldusväärsete andmete kogumist, nende analüüsi, tõlgendamist ja kehtivate järelduste sõnastamist. Uurimisoskuste omandamise üldisem eesmärk on nende kasutamine igapäevaelus, aidates õpilastel teha isiklikus elus arukaid ning kaalutletud otsuseid.

Loodusainete tundides arendatakse õpilaste suhtlusoskusi. Infoühiskonnas on järjest olulisemad loodusteaduste kohta info otsimise, sellest arusaamise ning tõlgendamise oskused. Sotsiaalmeedia ja alternatiivsete infoallikate järjest suureneva kasutuse tingimustes tuleb õpilastel aidata eristada usaldusväärset ning tõenduspõhist infot kellegi isiklikust arvamusest või teabest, mis on mõjutatud majanduslikust või poliitilisest kasusaamisest. Õpilaste eneseväljendusoskused arenevad uurimistulemuste, projektitööde vm suulise esitlemise ja kirjaliku teksti loomise kaudu. Samuti arenevad nende argumenteerimisoskused, st oskus arutleda probleemide üle, põhjendada oma pakutud lahendusi, lähtudes loodusteaduslikest, sotsiaalsetest, majanduslikest, eetilistest jm vaatenurkadest ning tuginedes tõendusmaterjalile ja/või loogikale.

Loodusainete tundides on tähtsal kohal väärtuste mõtestamine, nende üle arutlemine, nende põhjendamine või õigustamine, lähtudes nii õpilase isiklikust kui ka teiste vaatenurgast ning õppides arvestama eri seisukohti. Vaja on kujundada mõistmine, et ühiskond saab jätkusuutlikult areneda ainult siis, kui kõik me panustame elurikkuse säilimisse ja elamisväärseesse elukeskkonda. Kujundatakse õpilaste arusaama akadeemilisest aususest, mida muuhulgas aitab tagada korrektne viitamine.

Selleks, et õpilased sooviksid jätkata õpinguid loodusteaduste ja tehnoloogia erialadel, peaksid nad teadma nende erialade mitmekesisust ja eripära. Olulisel kohal on õpilaste arusaamise kujundamine sellest, milliseid isiklike eesmärke tuleks tal õppides seada, et ta saaks valitud erialal pärast gümnaasiumi lõpetamist edasi õppida.

Loodusainete omavahelise lõimingu kujuneb õpilastel arusaam loodus- ja tehiskeskkonnast kui terviküsteemist ning iga loodusaine osast selles tervikus. Loodusaineid lõimitakse kolmel tasandil: loodusteadusliku pädevuse kujundamise, kattuva õppesisu ehk temaatilise lõimumise ning kooli õppekava ja loodusainete õpetajate koostöö kaudu.

1.4. Võimalusi valdkonnaüleseks lõiminguks, üldpädevuste arengu toetamiseks ja õppekava läbivate teemade käsitlemiseks

Loodusvaldkonna õppeainete õppimise kaudu toetatakse õpilastes kõigi riikliku õppekava üldosas kirjeldatud üldpädevuste arengut.

Üldpädevuste saavutamist toetab valdkonnaülevalt õppeainete eesmärgipärane lõimimine teiste valdkondade õppeainetega ning läbivate teemade õpilase jaoks tähenduslik käsitlemine. Selle tulemusel kujuneb õpilasel suutlikkus rakendada oma teadmisi ja oskusi eri olukordades,

kujundada enda väärtushoiakuid ja -hinnanguid ning võimalus omandada ettekujutus ühiskonna kui terviku arengust. Seejuures on väga oluline aineõpetajate süsteemne ja järjepidev koostöö. Üldpädevuste kujundamine ning läbivate teemade käsitlemise ja lõimingu korraldamise põhimõtted määratakse kooli õppekava üldosas ning rakendamine täpsustatakse valdkonnakavas.

1.5. Õppe kavandamine ja korraldamine

Õpet kavandades lähtutakse õppekava alusväärtustest, üldpädevustest, loodusteaduslikust pädevusest ning loodusainete õpitulemustest. Selle kõrval toetatakse lõimingu teiste õppeainete ja läbivate teemadega.

Loodusainete õppes saavad õpilased ise mõelda ja tegutseda ning panna oma võimeid proovile. Õpitu mõtestamine aitab kujundada sügavaid teadmisi, oskusi ning hoiakuid, mis kõik koos toetavad õpilase elus hakkamasaamist ning laiemas perspektiivis demokraatliku ning jätkusuutliku ühiskonna toimimist. Sellist õpikäsitust toetab mitmekesiste õppemeetodite kasutamine: arutelud, interaktiivsed loengud, uurimuslikud, sh praktilised tööd, esitlused, loodusteaduslike mudelite uurimine ja koostamine, vastastikune õpetamine, kvalitatiivsete ning kvantitatiivsete probleemülesannete lahendamine, väitlused, projektõpe, rollimängud jne. Aine sisu õpitakse, oskusi arendatakse ning hoiakuid kujundatakse probleemipõhiselt, mis aitab õpitud ja selle vajalikkust mõtestada. Otsuse tegemise, veaotsingu, strateegia valiku, disaini- või dilemmaprobleemid jms peaksid olema õpilasele isiklikult, ühiskondlikult ja/või globaalselt olulised.

Õppe aluseks on uurimuslik käsitlus, kus arvestatakse õpilaste esitatud küsimusi ning toetatakse nende enesealgatust. Kasutatakse õppeülesandeid, mis arvestavad õpilaste eelteadmisi, huve ning võimeid. Erilist tähelepanu väärib õpilaste individuaalne eripära, sh ainealane andekus. Reageeritakse õpi- ja eluraskustele ning pakutakse õpiabi ja tuge õpivalikutes.

Rühma- ja paaritööde kaudu kujundatakse õpilaste koostöö- ja plaanimisoskusi, erinevate seisukohtade ja teiste arvestamist ning kriitika talumist. Töid esitledes ja omavahel suheldes arenevad õpilaste eneseväljendusoskused.

Loodusaineid õppides kujuneb õpilase teadlikkus loodusteaduste ja tehnoloogiaga seotud erialadest ning ametitest, mida tutvustatakse igapäevases õppes, ent kutsutakse ka külalislektoreid ning käiakse asutustes. Ülevaade töö sisust, töötingimustest, nõutavatest oskustest ning hariduslikest eeldustest võimaldab õpilasel kaalutleda enda huvide ja võimete sobivust mõne erialaga.

Mitmekesised õppemeetodid, probleemipõhine ja uurimuslik käsitlus, koostööine õppimine ning nüüdisaegsete õppekeskkondade kasutamine aitavad suurendada õpilaste õpimotivatsiooni ning kujundada elukestvat õppijat. Väike-Maarja gümnaasiumis toimuvad praktilised loodusainete tunnid „Värksto“ õppelaboris.

1.6. Hindamine

Hindamine on õppe osa, mille kaudu toetatakse õpilase õppimist ja arengut. Hindamisel saadakse ülevaade õpitulemuste saavutatuses ja õpilase isikupärasest arengust ning toetatakse selle kaudu õpilase kujunemist positiivse minapildi ja adekvaatse enesehinnanguga ennastjuhtivaks õppijaks. Hindamise tulemusega saab õppija tagasisidet oma edenemise kohta õppimisel ja õpistrateegiate valikuteks. Õpetaja saab teavet oma õpetamise tulemuslikkuse kohta ning sisendit nii õppe kui ka iseenda pädevuste arendamiseks.

Õpilast hinnatakse õppimise kestel kujundavalt ning teemade, kursuste ja kooliastme lõpus kokkuvõtvalt.

Õppe ajal saab õpilane suulist või kirjalikku sõnalist tagasisidet oma õppimise edenemise kohta. Kirjaliku tagasiside annab õpetaja jooksvalt suuremahulise töö, näiteks õpimapi, essee, uurimistöö jne edasiarendamiseks.

Hindamist kasutatakse õppimise osana, kui õpilased enda või kaaslaste tehtud tööd kokkulepitud kriteeriumide põhjal hindavad. Selle käigus õpivad õpilased oma vigu märkama ja neid analüüsima.

Õpilased arutlevad iseseisvalt, rühmas või koos õpetajaga õppimise üle – mis läks töös hästi ja mida saaks järgmisel korral paremini teha. E-keskkondade, klassiarutelu vms kaudu annavad õpilased tagasisidet õpetajale selle kohta, kuidas neil läheb ning kuidas oleks parem õppida

Hindamisviiside ja -vormide valikul arvestatakse seda, et gümnaasiumis suureneb keerukamate ning suuremat pingutust nõudvate teadmiste ja oskuste osakaal. Hinnatakse probleemide lahendamise, analüüsimise, järelduste, üldistuste ja otsuste tegemise ning põhjendamise oskust jms.

Hoiakute ning väärtushinnangute kujundamisel on tähtsal kohal õpilase enesehindamine. Õpilase hoiakud ja väärtushinnangud ei ole otseselt kokkuvõtva hindamise objektiks. Kooliastmehinne pannakse välja kursusehinnete alusel. Kokkuvõttev hinne ei pea olema aritmeetiline keskmine.

Õppeprotsessi alguses annab õpetaja teada ning fikseerib eKoolis esimese ainetunni tunnikirjelduses, mida ja millal hinnatakse ning milliseid hindamisvahendeid kasutatakse. Hindamisel lähtutakse õppekava üldosa lisast nr 4 Hindamise korraldus põhikoolis ja gümnaasiumis.

1.7. Õppekeskkond

Kool tagab innustava, koostööle suunatud ning turvalise õppekeskkonna, kus märgatakse ja tunnustatakse õpilase pingutusi ning edasiminekut. Sõbralik õhkkond ja üksteise aitamine loovad tingimused, et õpilased saavad pühenduda õppimisele ning tekkinud raskuste ületamisele. Oluline on demokraatlikule ühiskonnale omaste väärtuste kujundamine. Aktsepsitakse eri seisukohtade olemasolu, arutletakse nende üle ning hinnatakse neid, lähtudes tõenduspõhistest faktidest ning demokraatliku ühiskonna aluspõhimõtetest. Õpilased

kaasatakse õppe kavandamisse ning õppele hinnangu andmisse. Praktilised töö viiakse läbi õppelaboris „Värkstuba“

2. AINEKAVAD

2.1. BIOLOOGIA

Õppeaine kirjeldus

Gümnaasiumi bioloogia tugineb põhikooli bioloogia õppimise ajal omandatud teadmiste, oskuste ja hoiakutele ning seostub gümnaasiumi keemias, geograafias, füüsikas, matemaatikas ja teistes õppeainetes õpitavaga. Selle kaudu omandab õpilane positiivse hoiaku kõige elava ja ümbritseva suhtes ning õpib väärtustama vastutustundlikku ja säästvat eluviisi. Bioloogias omandatud teadmised, oskused ja hoiakud lõimitult teistes õppeainetes omandatuga on alus sisemiselt motiveeritud elukestvaks õppeks. Bioloogiat õppides saab õpilane probleemülesannete lahendamise kaudu tervikülevaate elu mitmekesisuse, organismide ehituse ja talitluse, pärilikkuse, evolutsiooni, ökoloogia ning keskkonnakaitse ja rakendusbioloogia alustest. Seejuures saab õpilane ülevaate ka bioloogiateaduse peamistest seaduspärasustest, teooriatest ja tulevikusuundumustest ning nendega seotud rakendustest ja erialadest, mis aitab tal valida elukutset.

Bioloogiateadmised ja -oskused omandatakse suurel määral loodusteaduslikule meetodile tuginevate uurimisülesannete kaudu, mille vältel õpilane saab probleemide esitamise, hüpoteeside sõnastamise ja katsete või vaatluste plaanimise ning nende tegemise, tulemuste analüüsi ja tõlgendamise oskused. Olulisel kohal on uurimistulemuste suuline ja kirjalik esitamine, kaasates otstarbekaid verbaalseid ning visuaalseid esitusvorme. Ühtlasi omandab õpilane igapäevaeluga seonduvate probleemide lahendamise ja pädevate otsuste langetamise oskused, mis suurendavad tema toimetulekut loodus- ja sotsiaalkeskkonnas.

Õppimine on probleemülesannete põhine ja õpilaskeskne ning lähtub õpilase kui individuaalsetest iseärasustest ning tema võimete mitmekülgsest arendamisest. Aktiivõppe põhimõtteid järgiva õppe rõhuasetused on loodusteaduslikule meetodile tuginev uurimuslik käsitlus ning loodus-, tehnoloogia- ja sotsiaalkeskkonda siduvate probleemülesannete lahendamine, millega kaasneb õpilase kõrgemate mõtlemistasandite areng. Kõigis õppeetappides kasutatakse tehnoloogilisi vahendeid ning info- ja kommunikatsioonitehnoloogia (IKT) võimalusi. Selle käigus saavutab õpilane erinevate, sh elektroonsete teabeallikate rakendamise ning neis leiduva teabe tõepärasuse hindamise oskuse. Tähelepanu pööratakse õpilase sisemise õpimotivatsiooni kujunemisele, kasutades mitmekesiseid aktiivõppevorme: probleem- ja uurimuslikku õpet, projektõpet, rollimänge, diskussioone, ajurünnakuid, mõistekaartide koostamist, õuesõpet, õppekäike jne. Kõige sellega kujunevad õpilasel bioloogiateadmised ja -oskused, mis võimaldavad tal erinevaid loodusnähtusi ning protsesse mõista, selgitada ja prognoosida. Seejuures süvendatakse bioloogia kui loodusteaduse ja kultuurinähtuse suhtes positiivset hoiakut, mis võtab

igapäevaprobleemide lahendamisel arvesse teaduslikke, majanduslikke, sotsiaalseid ja eetilismoraalseid aspekte ning õigusaktides sätestatud.

Kõige selle tulemusel kujuneb õpilasest aktiivne kodanikuühiskonna liige, kes oskab ja tahab keskkonnaprobleeme märgata ning nende lahendamisele adekvaatselt kaasa aidata.

Praktiliste tegevuste loetelus on esitatud üldisemad teemad, mille seast õpetaja valib ja kavandab kas praktilistel töödel või IKT-l põhinevad tegevused. Lisaks seostuvad kursuse teemadega erinevad Värkstoja jaoks välja töötatud eksperimendiprogrammid (Kartulilabor, Munalabor, Pärmilabor, Toidulabor jt), mida õpetaja võib rakendada sobival ajal lõimiva õppe raames koostöös kolleegidega.

Kooliastme teadmised, oskused ja hoiakud

Õpilane:

- 1) väärtustab bioloogiateadmisi ja -oskusi ning hoiakuid nüüdisaja loodusteaduste, tehnoloogia ja inseneeria tähtsate komponentidena ning saab aru loovuse ja innovatsiooni osast teaduse ja tehnoloogia arengus, nende omavahelistest seostest, piirangutest ja riskidest ning tähtsusest igapäevaelus;
- 2) on omandanud süsteemse ülevaate eluslooduse peamistest objektidest ja protsessidest ning organismide omavahelistest suhetest ja seostest eluta keskkonnaga, kasutab korrektset bioloogiasõnavara;
- 3) suhtub vastutustundlikult elukeskkonnasse, väärtustab bioloogilist mitmekesisust, jätkusuutlikku ja vastutustundlikku eluviisi ning säästva arengu põhimõtteid;
- 4) rakendab loodusteaduslikku meetodit bioloogiaprobleeme lahendades: oskab sõnastada uurimisküsimusi ja hüpoteese, plaanida vaatlusi ja katseid, ohutusnõudeid silmas pidades korraldada bioloogiauuringuid, analüüsida ja teha korrektseid järeldusi ning esitada saadud tulemusi suuliselt ja kirjalikult;
- 5) oskab langetada loodus- ja sotsiaalkeskkonnaga seotud kompetentseid otsuseid ning prognoosida nende tagajärgi, tuginedes teaduslikele, sotsiaalsetele, majanduslikele, eetilismoraalsetele ja õiguslastele seisukohtadele;
- 6) kasutab bioloogiainfo erinevaid allikaid, analüüsib ja hindab kriitiliselt neis sisalduva teabe tõenduspõhisust, eristab seda pseudoteaduslikest seisukohtadest ja kasutab teadusinfot loodusprotsesse selgitades ning probleeme lahendades;
- 7) on omandanud süsteemse ülevaate nüüdisaja bioloogia arengusuundadest ja sellega seotud elukutsetest ning kasutab bioloogiateadmisi ja -oskusi karjäärivalikul; on motiveeritud elukestvaks õppeks.

Õpitulemused ja õppesisu kursuste kaupa

Kursus (maht)	Teema ja õppesisu
----------------------	--------------------------

<p>I Rakud ja organismid (35 tundi)</p>	<p>1. Bioloogia uurimismeetodid</p> <ul style="list-style-type: none">○ Elu tunnused, elus- ja eluta looduse võrdlus.○ Eluslooduse organiseerituse tasemed ning nendega seotud elu tunnused, bioloogia haruteadused ja vastavad elukutsed.○ Loodusteadusliku uuringu kavandamine ja läbiviimine ning tulemuste analüüsimine ja esitamine. Loodusteadusliku meetodi rakendamine eluliste probleemide lahendamisel. <p>Põhimõisted: biomolekulid, organell, kude, rakk, organ, organism, populatsioon, kooslus, ökosüsteem, biosfäär, hüpotees, molekulaarbioloogia, histoloogia, tsütoloogia, anatoomia, füsioloogia.</p> <p>2. Organismide koostis</p> <ul style="list-style-type: none">○ Elus- ja eluta looduse keemilise koostise võrdlus.○ Vee omaduste seos organismide elutalitlusega, sh peamiste ionide esinemine ning tähtsus.○ Biomolekulide (süsivesikute, lipiidide, valkude ja nukleiinhapete) üldine ehitus, ülesanded, ehituse ning talitluse seosed. DNA ja RNA ehituse ja ülesannete võrdlus.○ Vee, mineraalainete ja biomolekulide osa tervislikus toitumises. <p>Põhimõisted: biomolekulid, organell, kude, rakk, organ, organism, populatsioon, kooslus, ökosüsteem, biosfäär, hüpotees, molekulaarbioloogia, histoloogia, tsütoloogia, anatoomia, füsioloogia. mikroelemendid, makroelemendid, sahhariidid, lipiidid, küllastunud ja küllastumata rasvhapped, proteiinid, aminohapped, denaturatsioon, renaturatsioon, ensüüm, nukleiinhapped, nukleotiid, komplementaarsus, DNA, RNA, geen, kromosoom.</p> <p>3. Eukariootsed rakud</p> <ul style="list-style-type: none">○ Rakuteooria põhiseisukohad, selle olulisus eluslooduse ühtsuse mõistmisel.○ Rakkude ehituse ja talitluse omavaheline vastavus loomaraku, inimese kudede näitel.○ Rakutuuma ja selles sisalduvate kromosoomide tähtsus. Rakumembraani peamised ülesanded, ainete passiivne ja aktiivne transport. Ribosoomide, lüsoosoomide, Golgi kompleksi ja mitokondrite osa bioloogilistes protsessides. Tsütoplasma võrgustiku ja tsütoskeleti talitus.○ Raku ehituse ja talitluse terviklikkus, organelide omavaheline koostöö.
--	--

	<ul style="list-style-type: none">○ Taime-, looma- ja seeneraku ehituse ja talitluse eripära. <p>Põhimõisted: rakuteooria, ainurakne, hulkrakne, prokarüoot, eukarüoot, organell, rakubioloogia, kude, aktiivne transport, passiivne transport, ribosoom, lüsoosoom, mitokonder, Golgi kompleks, tsütoplasmavõrgustik, tsütoplasma, tsütoskelett, rakutuim, tuumake, kromosoom, kromatiid, rakukest, vakuool, kloroplast, kromoplast, leukoplast.</p> <p>4. Organismide areng</p> <ul style="list-style-type: none">○ Suguline ja mittesuguline paljunemine eri organismirühmadel, nende erinevus. Raku muutused rakutsükli eri faasides.○ Kromosoomistiku muutused mitoosis ja meioosis ning nende tähtsus.○ Mehe ja naise sugurakkude areng ja arengut mõjutavad tegurid. Menstruaaltsükkel ja ovulatsioon. Munaraku viljastumine naise organismis. Erinevate rasestumisvastaste vahendite toime ja tulemuslikkus. Sugulisel teel levivad nakkused ning haiguste vältimine.○ Otsese ja moondelise arengu võrdlus ja näited.○ Inimese sünnieelses arengus (embrüogeneesis) toimuvad muutused, sünnitus.○ Organismide eluiga mõjutavad tegurid. Inimese vananemisega kaasnevad muutused ja surm. <p>Põhimõisted: vegetatiivne ja generatiivne paljunemine, ontogenees, fülogenees, otsene areng, moondega areng, täismoone, vaegmoone, partenogenees, viljastumine, menstruaatsioon, menopaus, menstruaaltsükkel, embrüogenees, embrüo, sügoot, moorula, blastula, blastotsüst, gastrula, platsenta, lootekestad, lootelehed, kliiniline surm, bioloogiline surm.</p> <p>Kursuse õpitulemused</p> <p>Õpilane:</p> <ul style="list-style-type: none">○ seostab eluslooduse organiseerituse tasemeid elu tunnustega ning kirjeldab neid uurivaid bioloogiateadusi ja elukutseid;○ kavandab ja teeb eksperimente lähtuvalt loodusteaduslikust meetodist;○ analüüsib loodusteadusliku meetodi rakendamise seotud tekste ning annab neile põhjendatud hinnanguid;
--	---

	<ul style="list-style-type: none">○ seostab inimese epiteel-, lihas-, side- ja närvikoe rakkude ehitust nende talitlusega ning eristab vastavaid kudesid mikropreparaatidel, mikrofotodel ja joonistel;○ võrdleb ainete aktiivset ja passiivset transporti läbi rakumembraani;○ eristab loomaraku peamisi koostisosi mikrofotodel ja joonistel ning selgitab loomaraku osade ülesandeid raku bioloogilistes protsessides;○ võrdleb looma-, taime- ja seeneraku ehitust ning eristab neid nähtuna mikropreparaatidel, mikrofotodel ja joonistel;○ toob näiteid mittesugulise paljunemise vormide kohta eri organismirühmadel;○ selgitab fotode ja jooniste põhjal mitoosi- ja meiosisifaasides toimuvaid muutusi ning põhjendab nende vajalikkust;○ võrdleb inimese spermatogeneesi ja ovogeneesi ning analüüsib erinevuste põhjusi;○ võrdleb ja toob näiteid otsese ja moondelise arengu kohta eri organismirühmadel;○ selgitab olulisemaid etappe inimese embrüogeneesis;○ analüüsib inimese vananemisega kaasnevaid muutusi raku ja organismi tasandil ning hindab pärilikkuse ja keskkonnategurite mõju elueale. <p>Praktilised tööd:</p> <ol style="list-style-type: none">1) Miniuurimuse läbiviimine, õppimaks tundma ja rakendama loodusteaduslikku meetodit.2) Viljadest ja süljest DNA eraldamine.3) Erinevate kudede uurimine ja eristamine valgusmikroskoobiga.4) Uurimistöö keskkonnategurite mõjust pärmseente kasvule (programm „Pärmilabor“).
II Molekulaarsed protsessid (35 tundi)	1. Organismide energiavajadus <ul style="list-style-type: none">○ Organismide energiavajadus, energia saamise viisid autotroofsetel ja heterotroofsetel organismidel. Organismi üldine aine- ja energiavahetus. ATP universaalsus energia salvestamises ja ülekandes.○ Fotosünteesi eesmärk ja tulemus. Fotosünteesi valgus- ja pimedusstaadium ning neid mõjutavad tegurid. Fotosünteesi tähtsus taimedele, teistele organismidele ning biosfäärile.

	<ul style="list-style-type: none">○ Raku hingamine kui organismi varustamine energiaga. Hingamise etappideks vajalikud tingimused ja tulemused. Käärimine kui anaeroobne energia saamise protsess, selle rakenduslik tähtsus biotehnoloogias. <p>Põhimõisted: Energia, makroergiline ühend, ATP, autotroof, heterotroof, metabolism, ainevahetus, energiavahetus, assimilatsioon, dissimilatsioon, fotosüntees, käärimine, aeroobne hingamine, anaeroobne hingamine.</p> <p>2. Molekulaargeneetilised põhiprotsessid</p> <ul style="list-style-type: none">○ Organismi tunnuste kujunemist mõjutavad tegurid.○ Molekulaargeneetiliste põhiprotsesside (replikatsiooni, transkriptsiooni ja translatsiooni) osa päriliku info realiseerumisel.○ DNA ja RNA sünteesi võrdlus.○ Geenide avaldumine ja selle regulatsioon, geeniregulatsiooni häiretest tulenevad muutused.○ Geneetilise koodi omadused. Geneetilise koodi lahtimõtestamine valgusünteesis.○ Valgusünteesis osalevate molekulide ülesanded ning protsessi üldine kulg. <p>Põhimõisted: nukleotiid, komplementaarsusprintsip, kromosoom, geen, genoom, genotüüp, aluspaar, replikatsioon, ensüüm, transkriptsioon, translatsioon, terminaator, promootor, valk, aminohape, peptiidside, koodon, antikoodon, geneetiline kood, mutatsioon, Downi sündroom.</p> <p>3. Viirused ja bakterid</p> <ul style="list-style-type: none">○ DNA ja RNA viiruste ehituse ja talitluse mitmekesisus ning tähtsus looduses. Viiruste levik ja paljunemine. HIVi organismisisene toime ning haigestumine AIDSi. Inimesel levinumad viirushaigused ning haigestumise vältimine.○ Eeltuumse raku ehituse ja talitluse erinevus võrreldes päristuumse rakuga.○ Bakterite elutegevusega kaasnev mõju loodusele ja inimtegevusele. Bakterite levik ja paljunemine. Inimese nakatumine bakterhaigustesse, selle vältimine.○ Viiruste ja bakterite geenitehnoloogilised kasutusvõimalused. Geenitehnoloogia rakendamise dilemmaprobleemidega kaasnevad teaduslikud, majanduslikud, eetilised ja seadusandlikud probleemid.
--	---

	<p>Geneetika ja geenitehnoloogiaga seotud teadusharud ning elukutsed.</p> <p>Põhimõisted: viirus, viroloogia, viirusosake, virion, kapsiid, DNA-viirus, RNA-viirus, bakteriofaag, vaksineerimine, vaktsiin, antigeen, antikeha, immuunsus, lüütiline tsükkel, lüsogeenne tsükkel, kondüloomid, antibiootikumid, antibiootikumi-resistentsus, geeniteraapia, geenitehnoloogia, biotehnoloogia, geneetiliselt muundatud organism, funktsionaalsed toiduained, bioinformaatika.</p> <p>Kursuse õpitulemused</p> <p>Õpilane:</p> <ul style="list-style-type: none">○ analüüsib energiavajadust ja energia saamist autotroofidel ja heterotroofidel ning toob sellekohaseid näiteid;○ selgitab ja väärtustab fotosünteesi eesmärgi, tulemust ja tähtsust taimedele, protsessi olulisust teistele organismidele ning kogu biosfäärile;○ selgitab keskkonnategurite osa hingamisetappide toimimises ning energia salvestamises;○ toob käärimise rakendusbioloogilisi näiteid;○ hindab pärilikkuse ja keskkonnategurite osa organismi tunnuste kujunemisel;○ analüüsib DNA, RNA ja valkude osa päriliku info avaldumises;○ selgitab geneetilise koodi omadusi ning nende avaldumist valgusünteesis;○ hindab geeniregulatsiooni osa inimese ontogeneesi eri etappidel ning väärtustab elukeskkonna mõju geeniregulatsioonile;○ toob näiteid inimese haiguste kohta, mis seostuvad geeniregulatsiooni häiretega;○ iseloomustab viiruste levikut ja paljunemist ning nende organismisest toimet;○ võrdleb bakteriraku ehitust ja talitlust päristuumsete rakkudega;○ seostab inimesel levinumaid viirus- ja bakterhaigusi nende vältimise võimalustega ning väärtustab tervislikke eluviise ja vaksineerimise tähtsust;○ lahendab geenitehnoloogiliste rakenduste dilemmaprobleeme, arvestades teaduslikke, majanduslikke, eetilisi ja seadusandlikke seisukohti;
--	--

	<ul style="list-style-type: none">○ toob näiteid bakterite ja viiruste geenitehnoloogiliste kasutusvõimaluste, sellega seotud teadusharude ning elukutsete kohta. <p>Praktilised tööd:</p> <ol style="list-style-type: none">1) fotosünteesi ja hingamise tulemuslikust mõjutavate tegurite uurimine, sh arvutimudeli abil;2) molekulaargeneetiliste põhiprotsesside uurimine ning geneetilise koodi omaduste uurimine, sh arvutimudeli abil;3) bakterite kasvu mõjutavate tegurite uurimine praktilise töö või arvutimudeliga.
III Pärilikkus ja evolutsioon (35 tundi)	<p>1. Pärilikkus ja muutlikkus</p> <ul style="list-style-type: none">○ Pärilikkus ja muutlikkus kui elu tunnused. Päriliku muutlikkuse osa organismi tunnuste kujunemisel. Mutatsioonilise ja kombinatiivse muutlikkuse roll looduses (ka evolutsioonis) ning inimtegevuses.○ Mittepäriliku muutlikkuse tekkemehhanismid ja tähtsus. Päriliku ja mittepäriliku muutlikkuse omavaheline seos inimese näitel.○ Mendeli hübriidiseerimiskatsetes ilmnunud seaduspärasused ja nende rakenduslik väärtus. Soo määramine inimesel ning suguliiteline pärandumine.○ Geneetikaülesanded Mendeli seadustest, AB0- ja reesusüsteemi vererühmadest ning suguliitelisest pärandumisest.○ Pärilikkuse ja keskkonnategurite mõju inimese tervise seisundile. Geeniuuringud päriklike haiguste tuvastamisel. <p>Põhimõisted: pärilikkus, mutatsioon, mutatsiooniline muutlikkus, kombinatiivne muutlikkus, Mendeli seadused, alleel, homosügoot, heterosügoot, dominantne alleel, retsessiivne alleel, genotüüp, fenotüüp, vererühm, intermediaarsus, polügeensus, polüalleelsus, reesuskonflikt, ristsiire, aheldunud geenid, mutatsioonid, onkogeen, mutageen, kantserogeen, reaktsiooninorm, kaksikute meetod, eugeenika, epigeneetika, suguliitelised geenid, suguliitelised tunnused, suguliiteline pärandumine, autosoom.</p> <p>2. Bioevolutsioon</p> <ul style="list-style-type: none">○ Darwini evolutsiooniteooria põhiseisukohad. Loodusteaduste uuringutest tulenevad evolutsioonitõendid. Eri seisukohad elu päritolu kohta Maal. Bioevolutsiooni varased etapid ja nüüdisaegsete eluvormide kujunemine.

	<ul style="list-style-type: none">○ Olelusvõitlus, selle vormid. Loodusliku valiku vormid ja tulemused. Kohastumuste eri vormide kujunemine. Mutatsioonilise muutlikkuse, kombinatiivse muutlikkuse, geneetilise triivi ja isolatsiooni osa liigitekked. Makroevolutsiooniliste protsesside – evolutsioonilise mitmekesistumise, täiustumise ja väljasuremise – tekkemehhanismid ning avaldumisvormid. Bioevolutsioon ja süstemaatika.○ Evolutsiooni uurimisega seotud teadusharud ning elukutsed. Inimlaste lahknemine inimahvidest ning uute tunnuste kujunemine. Inimese perekond, selle eripära võrreldes inimahvidega. Teaduslikud seisukohad nüüdisinimese päritolu kohta. Inimese evolutsiooni mõjutavad tegurid, bioloogiline ja sotsiaalne evolutsioon. Bioevolutsiooni pseudoteaduslikud käsitlused. <p>Põhimõisted: evolutsioon, lamarkism, muutlikkus, fossiilid, homoloogilised elundid, analoogilised elundid, mandunud elundid, olelusvõitlus, stabiliseeriv valik, suunav valik, lõhestav valik, kohanemine, kohastumine, mikroevolutsioon, makroevolutsioon, kombinatiivne muutlikkus, geenivool, geneetiline triiv, mutatsioon, mutageen, pudelikaelaefekt, rajaja- ehk asutajaefekt, geograafiline isolatsioon, bioloogiline isolatsioon, ajaline isolatsioon, käitumuslik isolatsioon, mehhaaniline isolatsioon, takson, taksonoomia, primaat, nüüdisinimene, fülogeneesipuu, paleontoloogia, kreatsioonism.</p> <p>Kursuse õpitulemused</p> <p>Õpilane:</p> <ul style="list-style-type: none">○ toob näiteid pärilikkuse ja muutlikkuse avaldumise kohta eri organismirühmadel;○ võrdleb mutatsioonilise ja kombinatiivse muutlikkuse tekkepõhjusti ning tulemusi;○ analüüsib modifikatsioonilise muutlikkuse graafikuid;○ seostab Mendeli katsetes ilmnenu fenotüübilisi suhteid genotüüpide rekombineerumisega;○ lahendab geneetikaülesandeid Mendeli seadustest, AB0- ja reesusüsteemi vererühmadest ning suguliitelisest pärandumisest;○ suhtub vastutustundlikult keskkonnategurite rolli inimese puute ja haiguste tekkes;○ selgitab Darwini evolutsioonikäsitlust;
--	---

	<ul style="list-style-type: none">○ toob näiteid loodusteaduste uuringute kohta, mis tõestavad bioevolutsiooni;○ analüüsib ja hindab erinevaid seisukohti elu päritolu kohta Maal;○ võrdleb loodusliku valiku vorme, nende toimumise tingimusi ja tulemusi ning toob nende kohta näiteid;○ analüüsib ning hindab eri tegurite osa uute liikide tekkes, toob selle kohta näiteid;○ selgitab evolutsioonilise mitmekesisustumise, täiustumise ja väljasuremise tekkemehhanisme ning avaldumisvorme ja toob nende kohta näiteid;○ võrdleb inimese eripära inimahvidega ning hindab bioloogiliste ja sotsiaalsete tegurite osa nüüdisinimese evolutsioonis;○ suhtub kriitiliselt bioevolutsiooni pseudoteaduslikesse käsitlustesse. <p>Praktilised tööd:</p> <ol style="list-style-type: none">1) praktiline töö keskkonnategurite mõjust reaktsiooninormi avaldumisele;2) päriliku muutlikkuse tekkemehhanismide ja avaldumise uurimine, sh arvutimudeliga;3) olemusvõitluse tulemuste uurimine arvutimudeliga.
IV Inimene ja keskkond (35 tundi)	<p>1. Inimese talitluse regulatsioon</p> <ul style="list-style-type: none">○ Inimese närvisüsteemi üldine ehitus ja talitus. Närviimpulsi moodustumist ja levikut mõjutavad tegurid.○ Keemilise sünapsi ehitus ning närviimpulsi ülekanne. Refleksikaar ning erutuse ülekanne lihasesse. Närviimpulsside toime lihaskoele ja selle regulatsioon. Peaaju eri osade ülesanded. Kaasasündinud ja omandatud refleksid.○ Inimese närvisüsteemiga seotud levinumad puuded ja haigused ning närvisüsteemi kahjustavad tegurid. Elundkondade talitluse neuraalne ja humoraalne regulatsioon. Inimese sisekeskkonna stabiilsuse tagamise mehhanismid.○ Ülevaade inimorganismi kaitsemehhanismidest, immuunsüsteemist ja levinumatest häiretest.○ Seede-, eritus- ja hingamiseldukonna talitus vere püsiva koostise tagamisel. Inimese energiavajadus ning termoregulatsioon.

Põhimõisted: neuraalne regulatsioon, humoraalne regulatsioon, hormoonid, insuliin, refleks, refleksikaar, sünap, neuron, akson, dendriit, mediaator, närviimpulss, kesknärvisüsteem, piirdenärvisüsteem, somaatiline närvisüsteem, autonoomne närvisüsteem, homöostaas, osmoregulatsioon, termoregulatsioon, positiivne tagasiside ja negatiivne tagasiside, immuunsüsteem.

2. Ökoloogia

- Abiootiliste keskkonnategurite mõju organismide elutegevusele. Keskkonnateguri toime graafiline kujutamine ning selle põhjal järelduste tegemine.
- Ökosüsteemi struktuur ning selles esinevad vastastikused seosed. Toiduahela peamiste lülide – tootjate, tarbijate ja lagundajate – omavahelised toitumissuhted.
- Iseregulatsiooni kujunemine ökosüsteemis ning seda mõjutavad tegurid. Organismide kooseluvormid.
- Ökoloogiline püramiid ja selle vormid. Ökopüramiidi reegli ülesannete lahendamine. Biosfääri läbiv energiavoog kui Maal eksisteeriva elu alus.

Põhimõisted: ökoloogia, ökosüsteem, kooslus, populatsioon, keskkond, abiootilised keskkonnategurid, biootilised keskkonnategurid, antropogeensed tegurid, ökonišš, mutualism, parasitism, konkurents, taimetoiduline (herbivoor), loomtoiduline (karnivoor), segatoiduline (omnivoor), koevolutsioon, tootja, tarbija, lagundaja, toiduahel, toiduvõrk, primaarproduksioon e esmastoodang, brutoproduksioon e kogutoodang, looduse iseväärtus.

3. Keskkonnakaitse

- Liikide hävimist põhjustavad antropogeensed tegurid ning liikide kaitse võimalused.
- Bioloogilise mitmekesisuse e elurikkuse kaitse vajadus ja meetmed. Loodus- ja keskkonnakaitse nüüdisaegsed suunad Eestis ning maailmas.
- Kliimanetraalsus, rohepööre, rohetehnoloogia. Kohanemine kliimamuutustega. Eesti keskkonnapoliitikat kujundavad rahvusvahelised kokkulepped ja riigisisese meetmed.
- Säätva arengu strateegia rakendamine isiklikul, kohalikul, riiklikul ja rahvusvahelisel tasandil. Looduskaitse eesadus ja looduskaitse korraldus Eestis. Teaduslike, majanduslike, eetilise-moraalsete seisukohtade ning õigusaktide

	<p>arvestamine, lahendades keskkonna dilemmaprobleeme ning langetades otsuseid.</p> <ul style="list-style-type: none">○ Kodanikuaktiivsusele tuginevad loodus- ja keskkonnakaitse suundumused ning meetmed. <p>Põhimõisted: bioloogiline mitmekesisus ehk elurikkus, looduskaitse, pärandkooslus, loodusreservaat, sihtkaitsevöönd, keskkonnakaitse, kaitseala, säästev areng, punane raamat, kõrbestumine, eutrofeerumine, kasvuhoonegaasid, võõrliik, invasiivne liik, rohepööre, kliimanetraalsus, rohetehnoloogia.</p> <p>Kursuse õpitulemused</p> <p>Õpilane:</p> <ul style="list-style-type: none">○ seostab inimese närvisüsteemi osi nende talitlusega;○ selgitab ja analüüsib eri tegurite mõju närviimpulsi tekkes ja levikus;○ seostab närvisüsteemiga seotud levinumaid puudeid ja haigusi nende põhjustega ning väliste ilmingutega;○ seostab sisesekretsiooninäärmete ja nende eritatavate hormoonide rolli inimese talitluste regulatsioonis ning selgitab selle seost neuraalse regulatsiooniga;○ selgitab inimorganismi kaitstesüsteeme ja vaksineerimise tähtsust;○ selgitab vere püsiva koostise tagamise mehhanisme ja selle tähtsust;○ analüüsib inimese energiavajadust ning termoregulatsiooni mehhanisme;○ analüüsib abiootiliste ja biotiliste keskkonnategurite mõju graafikuid ning toob näiteid nende rakendusvõimaluste kohta;○ koostab ning analüüsib skemaatilisi jooniseid ja mõistekaarte toitumissuhete kohta ökosüsteemis;○ selgitab iseregulatsiooni kujunemist ökosüsteemis ja seda ohustavaid tegureid;○ toob näiteid organismide kooseluvormide kohta ja analüüsib nende toimimist;○ koostab ja analüüsib ökosüsteemi (nt biosfääri jt) läbiva energiavoo skemaatilisi jooniseid ning lahendab ökopüramiidi reegli ülesandeid;○ analüüsib inimtegevuse osa liikide hävimises ning suhtub vastutustundlikult enda tegevusesse looduskeskkonnas;
--	---

	<ul style="list-style-type: none">○ selgitab elurikkuse kaitse olulisust ning väärtustab iga inimese vastutust selle eest, näitab üles ühiskondlikku aktiivsust, mis tugineb loodusteaduslikel teadmistel;○ teadvustab looduse, tehnoloogia ja ühiskonna vastastikuseid seoseid ning põhjendab kestliku arengu tähtsust isiklikul, kohalikul, riiklikul ja rahvusvahelisel tasandil, teadvustab rohepöörde olulisust;○ selgitab Eesti looduskaitseseaduses esitatud kaitstavate loodusobjektide jaotust ning toob nende kohta näiteid;○ lahendab kohalikele näidetele tuginevaid keskkonna dilemmaprobleeme, arvestades teaduslikke, majanduslikke, eetilisi ja seadusandlikke seisukohti. <p>Praktilised tööd:</p> <ol style="list-style-type: none">1) närviimpulsi teket ja levikut mõjutavate tegurite uurimine, sh arvutimudeli abil;2) uurimistöö väliste ärritajate mõjust reaktsiooniajale;3) uurimistöö füüsilise koormuse mõjust organismi energiavajadusele (südame ja kopsude talitlusele).4) uuring abiootiliste tegurite mõjust populatsioonide arvule või arvukusele;5) ökosüsteemi iseregulatsiooni uurimine, sh arvutimudeli abil.
--	---

2.2. GEOGRAAFIA

Õppeaine kirjeldus

Geograafial on oluline panus õpilaste loodusteadusliku kirjaoskuse ning kõigi üldpädevuste arendamisse. Õppes tuginetakse põhikoolis omandatud teadmiste, oskuste ja hoiakutele.

Geograafia loob head eeldused nii valdkonnaüleseks õppimiseks kui ka loodus- ja sotsiaalainete lõimimiseks, aidates õpilastel näha seoseid matemaatikas, füüsikas, bioloogias, keemias ning ajaloo ja ühiskonnaõpetuses õpitava vahel.

Geograafiat õppides saavad õpilased süsteemse ülevaate looduses ja ühiskonnas toimuvatest nähtustest ning protsessidest, nende ruumilisest levikust ja vastastikustest seostest. Õpilastel kujuneb arusaam Maast kui tervikust ning keskkonna ja inimtegevuse vastastikustest seostest nii isiklikul, kohalikul kui ka globaalsel tasandil. Maailma eri piirkondadega tutvumine võimaldab õpilastel mõista iga koha unikaalsust ja samas kohtade üleilmset seotust, mis tähendab, et ühed ja samad protsessid võivad eri kohtades toimida erinevalt, sõltudes koha looduslikest, majanduslikest või sotsiaalsetest oludest. Geograafiat õppides arenevad õpilaste ruumilise mõtlemise ja ruumianalüüsi oskused.

Geograafiatundides saavad õpilased arutleda aktuaalsetel ja olulistel ühiskondlikel teemadel, mis aitavad neil oma aineteadmisi mõtestada. See loob eeldused, et kujuneksid aktiivsed ja teadlikud ühiskonnaliikmed, kes märkavad igapäevaelu probleeme ning oskavad neile põhjendatud lahendusi pakkuda. Õpingute käigus areneb oskus hinnata oma otsustuste või tegevuse otseseid ja kaudseid tagajärgi.

Infoühiskonnas on järjest tähtsamad infotehnoloogia kasutamise ja kriitilise mõtlemise oskused. Geograafiatundides õpivad õpilased kasutama eri teabeallikaid, sh kaardirakendusi ja andmeportaale, ning kriitiliselt hindama teabe usaldusväärsust.

Õppes lähtutakse uurimuslikust õppest, mille käigus arenevad õpilaste probleemilahendamise ja uurimisoskused. Õpitakse probleeme nägema, hüpoteese ja uurimisküsimusi sõnastama, uuringut plaanima ja tegema, samuti andmeid koguma vaatlusi, mõõdistamisi, küsitlusi või intervjuusid korraldades, ent ka teisestest allikatest, nagu kaartidelt ja satelliidifotodelt, andmeportalidest jm. Andmeid töödeldes arenevad õpilaste analüüsimise ning üldistuste ja järelduste tegemise oskused ning uurimistulemusi tõlgendades, esitades ja esitledes kirjalik ning suuline väljendusoskus, sh korrektse loodusteadusteksti koostamine ja ainesõnavara kasutamine.

Geograafiat õppides hakatakse mõistma geograafiateaduse olemust ning olulisust igapäevaelus ja ühiskonna arengus. Õpitakse nägema ruumilisi seoseid ning mõistma nüüdisaegsete tehnoloogiasuundade võimalusi nii loodust kui ka ühiskonnaprotsesse jälgides ja modelleerides ning tulevikustsenaariume luues.

Geograafia panustab õpilaste väärtushinnangute ja hoiakute kujunemisesse. Maailma looduse, rahvastiku ja kultuurigeograafia seostatud käsitlemine on alus mõistvale ning sallivale

suhtumisele teiste maade ja rahvaste kultuurisse ning traditsioonidesse. Eesti geograafia õppimine loob aluse kodumaa looduse, ajaloo ja kultuuripärandi väärtustamisele. Nii loodus- kui ka ühiskonnageograafiat õppides areneb õpilaste keskkonnateadlikkus, rõhutatakse elurikkuse, kultuurilise mitmekesisuse ja kestliku majanduse tähtsust ning väärtustatakse säästvat ja vastutustundlikku eluviisi.

Õpilaste sisemise õpimotivatsiooni kujunemiseks ja hoidmiseks esitatakse õppematerjal võimalikult probleemipõhiselt ning õpilase igapäevaelu ja kodukohaga seostatult. Geograafias on tähtsal kohal välitööd, mis võimaldavad uurida kohalikke olusid ja probleeme ning kaasata õpilasi kogukonna projektidesse, kus õpitakse teoreetilisi teadmisi seostama praktiliste oskustega. Õppes lähtutakse õpilaste individuaalsetest iseärasustest ja võimete mitmekülgsest arendamisest. Kasutatakse mitmekesiseid õppemeetodeid: projektõpet, arutelusid, ajurünnakuid, rollimänge, õuesõpet, õppekäike, muuseumides käimist jne. Kõigis õppeetappides rakendatakse nüüdisaegseid meedia- ja infotehnoloogiavahendeid. Geograafiaharidus annab hea ettevalmistuse paljude elukutsete ja karjäärivõimaluste jaoks, kus on vaja teadmisi nii loodusest kui ka ühiskonnast, oskust ruumiandmeid analüüsida ning näha vastastikuseid seoseid nende ajalises muutumises.

Praktiliste tegevuste loetelus on esitatud üldisemad teemad, mille seast õpetaja valib ja kavandab kas praktilistel töödel või IKT-l põhinevad tegevused. Lisaks seostuvad kursuse teemadega erinevad Värkstoja jaoks välja töötatud eksperimendiprogrammid (peamiselt Lubjalabor, Keskkonnalabor, Kartulilabor), mida õpetaja võib rakendada sobival ajal lõimiva õppe raames koostöös kolleegidega.

Kooliastme teadmised, oskused ja hoiakud

Õpilane:

- 1) tunneb huvi geograafia ning teiste loodus- ja sotsiaalteaduste vastu ning mõistab nende tähtsust igapäevaelus ja ühiskonna arengus;
- 2) rakendab loodusainetes omandatud teadmisi ja oskusi keskkonna objektide, nähtuste ja nendevaheliste põhjuse-tagajärje seoste selgitamiseks ning analüüsimiseks, kasutades loodusteadustele omast keelt ning loodusteaduslikke mudeleid;
- 3) märkab, sõnastab ja lahendab igapäevaelu probleeme, langetab põhjendatud otsuseid, kasutab loovat ja kriitilist mõtlemist;
- 4) sõnastab loodusteadustega seotud uurimisküsimusi, kavandab ja korraldab uuringut, järgides ohutusnõudeid, ning teeb tõendus põhiseid järeldusi;
- 5) leiab geograafiainfo nii eesti- kui ka võõrkeelsetest allikatest ja hindab selle usaldusväärsust; kasutab õppimiseks ning koostööks meedia- ja tehnoloogiavahendeid;
- 6) mõistab teaduse olemust, olulisust ja piiranguid, loodusteaduste ja tehnoloogia seoseid ning riske;
- 7) väärtustab elurikkust ja kultuurilist mitmekesisust ning jätkusuutlikku arengut;
- 8) on omandanud ülevaate geograafiaga seotud elukutsetest ja karjäärivõimalustest ning on motiveeritud elukestvaks õppeks.

Õpitulemused ja õppesisu kursuste kaupa

Kursus (maht)	Teema ja õppesisu
I Rahvastik ja majandus (35 tundi)	<p>1. Geograafia areng ja uurimismeetodid.</p> <ul style="list-style-type: none">○ Geograafiateaduse areng ja peamised uurimisvaldkonnad.○ Nüüdisaegsed uurimismeetodid geograafias.○ Asukoha määramise meetodid ja nende rakendused.○ Andmebaasid, geoinfosüsteemid ja kohateabe analüüs. <p>Põhimõisted: regionaal-, loodus- ja inimgeograafia; süsteemkäsitlus ja valdkondadevaheline koostöö; kaugseire, fotogramm-meetria; asukoht ja positsioneerimistehnoloogiad; ruumandmed, kohateave ja GIS, veebipõhised andmebaasid, ruumilised päringud ja asukohapõhised teenused, ristkoordinaadid.</p> <p>2. Maailma rahvastik ja asustus</p> <ul style="list-style-type: none">○ Maailma rahvaarv ja selle muutumine.○ Sündimust ja suremust mõjutavad tegurid.○ Demograafiline üleminek.○ Rahvastiku struktuur ja selle mõju riigi arengule.○ Rände põhjused ning liigitamine. Peamised rändevood maailmas. Rändega seotud probleemid.○ Rahvastikupoliitika.○ Rahvastiku paiknemine ja tihedus maailmas.○ Linnastumine arenenud ja arengumaades.○ Linnade sisestruktuur ning selle muutumine.○ Linnastumisega kaasnevad probleemid arenenud ja arengumaades.○ Linnakeskkond ning selle planeerimine. <p>Põhimõisted: demograafia, demograafiline üleminek, traditsiooniline rahvastiku tüüp, nüüdisaegne rahvastiku tüüp, demograafiline plahvatus, rahvastiku vananemine, sündimuse üldkordaja, suremuse üldkordaja, loomulik iive, rahvastiku soolis-vanuseline koosseis, migratsioon, immigratsioon, emigratsioon, migratsiooni tõmbe- ja tõuketegurid, rahvastikupoliitika; linnastumine, eeslinnastumine, vastulinnastumine, taaslinnastumine, ülelinnastumine, linnastu, megalopolis, slumm, linna sisestruktuur.</p> <p>3. Ühiskonna areng ja muutused maailmamajanduses</p> <ul style="list-style-type: none">○ Majanduse ja ühiskonna areng ning ruumiline korraldus agraar-, tööstus- ja infoühiskonnas.

- Infoühiskonna majanduse toimimine globaalse tööjaotuse tingimustes mõnede tööstusharude näidetel.
- Rahvusvahelised ettevõtted, nende roll maailmamajanduses.
- Üleilmastumine ehk globaliseerumine, selle eri aspektid ja mõju riikide majandusele.
- Turismimajanduse areng, selle seos teiste majandusharudega ning mõju keskkonnale ja kultuuriruumile.
- Transpordi areng, selle seos teiste majandusharudega ja mõju keskkonnale.
- Riikide arengutaseme mõõtmine ja nende liigitamine arengutaseme järgi.

Põhimõisted: agraar-, industriaal- ja infoühiskond, üleilmastumine, sisemajanduse kogutoodang (SKT), rahvamajanduse kogutoodang (RKT), inimarengu indeks, majanduse struktuur, primaarne, sekundaarne, tertsaarne sektor, väärtusahel, ettevõtlusklast, geograafiline tööjaotus, globaalne tööjaotus, rahvusvaheline ettevõte, turism, turismiteenused, transpordigeograafiline asend, veoteenused, arengumaa ja arenenud riik.

Kursuse õpitulemused

Õpilane:

- 1) teab üldjoontes geograafiateaduse arengut, seoseid teiste teadusharudega ning nüüdisaegseid uurimismeetodeid geograafias;
- 2) kavandab ja korraldab geograafiauuringuid, teeb vaatlusi ja mõõdistamisi ning korraldab küsitlusi andmete kogumiseks;
- 3) kasutab eesti- ja võõrkeelseid teabeallikaid, sh kohateabe teenuseid ja geoportaale, et leida infot, analüüsida seoseid ning teha üldistusi ja järeldusi;
- 4) koostab teabeallikatest leitud info põhjal ülevaate mõnest objektist, nähtusest või piirkonnast;
- 5) tõlgendab eri projektsioonide ja kujutusviisidega kaarte ning määrab kaardi põhjal koha ristkoordinaadid;
- 6) koostab kaardi või mõne muu ruumiinfot edastava mudeli;
- 7) teab rahvastiku-uuringute olulisust, uurimistulemuste kasutamise võimalusi ühiskonnas ja piiranguid;

- 8) analüüsib andmeportaalide andmete põhjal rahvastikuprotsesse ning nende seost ühiskonna arenguga eri riikide näitel;
- 9) seostab riigi rahvastikusituatsiooni demograafilise ülemineku etapiga;
- 10) teab rahvusvaheliste rännete peamisi suundi ning analüüsib mõne piirkonna rännet, seostades selle tõmbe- ja tõuketeguritega ning tagajärgedega lähte- ja sihtriigile;
- 11) teab rahvastikupoliitika meetmeid ja nende mõju ühiskonnale;
- 12) analüüsib teabeallikate põhjal rahvastiku paiknemist ja tihedust maailmas, mõnes regioonis või riigis;
- 13) analüüsib linnastumise kulgu maailmas ja eri arengutasemega riikides ning kaasnevaid sotsiaal- ja keskkonnaprobleeme;
- 14) iseloomustab teabeallikate põhjal mõne linna sisestruktuuri;
- 15) seostab tehnoloogia, majanduse ja ühiskonna arengu ning ruumilise korralduse agraar-, industriaal- ja infoajastul;
- 16) selgitab üleilmset tööjaotust ja väärtusahela etappide paigutust mõne tööstusharu näitel ning analüüsib sellega kaasnevaid probleeme;
- 17) arutleb rahvusvaheliste ettevõtete rolli üle maailmamajanduses ning toob näiteid nende mõju kohta eri arengutasemega riikidele;
- 18) analüüsib mõne riigi näitel üleilmastumise eri aspekte ning nende mõju eri eluvaldkondadele;
- 19) analüüsib transpordiliikide arengut ning nende mõju majandusele, ühiskonnale ja keskkonnale;
- 20) analüüsib teabeallikate põhjal mõne riigi transpordisüsteemi, selle seost teiste majandusharudega ja mõju keskkonnale;
- 21) analüüsib teabeallikate põhjal maailma ja mõne riigi turismimajandust, selle seoseid teiste majandusharudega ning mõju keskkonnale ja kultuuriruumile;
- 22) võrdleb andmeportaalide näitajate põhjal riikide arengutaset ning arutleb näitajate piirangute üle.

Praktilised tööd:

	<p>5) Probleemülesannete lahendamine maa-ameti geoportaali ja teiste kaardirakenduste abil.</p> <p>6) Teabeallikate põhjal ühe valitud riigi demograafilisest situatsioonist ülevaate koostamine või riikide võrdlemine.</p> <p>7) Teabeallikate põhjal rahvastiku paiknemiste analüüs mõnes regioonis või riigis.</p> <p>8) Mõne riigi asustuse analüüs või mõne linna sisestruktuuri analüüs teabeallikate (nt Google kaardi) põhjal.</p> <p>9) Teabeallikate põhjal ühe valitud riigi transpordigeograafilise asendi või turismimajanduse analüüs.</p> <p>10) Teabeallikate põhjal ühe valitud riigi arengutaseme analüüs või riikide võrdlus arengutaseme näitajate põhjal ja seostamine kestliku arengu eesmärkidega.</p>
<p>II Maa kui süsteem (35 tundi)</p>	<p>1. Litosfäär</p> <ul style="list-style-type: none">○ Maa teke ja areng.○ Geoloogiline ajaarvamine.○ Maa siseehitus.○ Laamtektoonika, laamade liikumisega seotud protsessid.○ Vulkanism.○ Maavärinad.○ Kivimite liigitus tekke alusel ja kivimiringe. Kivimite murenemine ja selle tähtsus looduses <p>Põhimõisted: geokronoloogiline skaala, eoon, aegkond, ajastu, mandriline ja ookeaniline maakoos, litosfäär, astenosfäär, vahevöö, sise- ja välistuum, ookeani keskahelik, riftiorg, süvik, kurdmäestik, pangasmäestik, vulkaaniline saar, kuum täpp, magma, laava, kiht- ja kilpvulkaan, murrang, maavärina kolle, epitsenter, seismilised lained, seismograaf, seismogramm, Richteri skaala, tsunami, mineraalid, kivimid, sette-, tard- ja moondekivimid, kivimiringe, füüsikaline ja keemiline murenemine.</p> <p>2. Atmosfäär</p> <ul style="list-style-type: none">○ Atmosfääri tähtsus, koostis ja ehitus.○ Päikesekiirguse jaotumine Maal, kiirgusbilanss.○ Kasvuhooneefekt ja selle tähtsus.○ Kliimat kujundavad tegurid.○ Üldine õhuringlus.

- Temperatuuri ja sademete territoriaalsed erinevused.
- Õhumassid, tsüklonid ning antitsüklonid.
- Kliimamuutused, selle tagajärjed ning kliimamuutustega kohanemise võimalused.

Põhimõisted: atmosfäär, troposfäär, stratosfäär, osoonikiht, kiirgusbilanss, kasvuhoonegaasid, kasvuhooneefekt, üldine õhuringlus, Coriolisi jõud, mussoonid, passaadid, läänevool, tsüklon, antitsüklon, soe ja külm front, troopilised tsüklonid.

3. Hüdrofäär

- Vee jaotumine Maal ja veeringe.
- Maailmamere tähtsus ning roll kliima kujunemises.
- Hoovused ja looded maailmameres.
- Rannaprotsessid ning erinevate rannikute kujunemine.
- Liustikud, nende teke, levik ja tähtsus.
- Kliimamuutuste ja inimtegevuse mõju maailma veestikule.

Põhimõisted: hüdrofäär, maailmameri, veeringe lülid, soe ja külm hoovus, tõus ja mõõn, mandrilava, rannik, rannanõlv, lainete kulutav ja kuhjav tegevus, rannavall, maasäär, laguun, fjord- ja skäärrannik, mandri- ja mägiliustik, šelfiliustik.

4. Maa süsteemide vahelised seosed

- Maa sfääride vahelised seosed.
- Aine-ja energiaringed.
- Mullatekke tingimuste ja mullaprotsesside mõju mulla ehitusele ning omadustele eri bioomide näidetel.

Põhimõisted: litosfäär, atmosfäär, hüdrofäär, biosfäär, pedosfäär, mullaprofiil, mulla horisont, keemiline ja füüsikaline murenemine.

Kursuse õpitulemused

Õpilane:

- 1) on omandanud ettekujutuse geoloogide tööst ja mõistab geoloogiliste uuringute vajalikkust;
- 2) selgitab laamade liikumist ja sellega kaasnevaid geoloogilisi protsesse;
- 3) seostab vulkaani kuju ja purske iseloomu magma omadustega;
- 4) selgitab maavärina teket ja seismiliste lainete levikut, teab maavärina võimsuse määramist;

- 5) teab maavärinate ja vulkanismiga kaasnevaid nähtusi ning nende mõju keskkonnale ja inimtegevusele;
- 6) eristab kivimeid, selgitab nende teket ning seostab kivimiringega;
- 7) selgitab kivimite murenemist eri tegurite mõjul erinevates keskkonnatingimustes, teab murenemise tähtsust looduses;
- 8) iseloomustab ilmakaardi põhjal ilma, seostades ilmanäitajad rõhualade ja frontidega;
- 9) selgitab Maa kiirgusbilanssi ning seostab selle atmosfääri koostise ja ehitusega;
- 10) analüüsib teabeallikate põhjal mõne piirkonna kliimat ning seostab selle kliimat kujundavate tegurite mõjuga;
- 11) teab kliimamuutusi põhjustavaid tegureid;
- 12) arutleb kliimamuutuste võimalike tagajärgede ning kliimamuutustega kohanemise võimaluste üle;
- 13) analüüsib veeringe lülisid maailma eri piirkondades, seostab neid kliimaga ja vee kasutamise võimalustega;
- 14) analüüsib teabeallikate põhjal vee omadusi maailmamere eri osades, seostab neid kliimaga ning teiste teguritega;
- 15) selgitab hoovuste ja loodete teket ning liikumise seaduspära;
- 16) analüüsib maailmameres toimunud muutusi, seostades neid kliimamuutuste ja inimtegevusega;
- 17) selgitab rannikuprotsesse ning analüüsib inimtegevuse mõju rannikule mõne piirkonna näitel;
- 18) selgitab liustike teket, jaotumist ja tähtsust;
- 19) analüüsib Maa sfääride vahelisi seoseid mõne bioomi näitel;
- 20) seostab mullatekke tingimusi mulla koostise, ehituse ja omadustega ning toob näiteid mullatüüpide ja mullaprotsesside kohta eri bioomides;
- 21) toob näiteid sündmuste kohta Maa ajaloos ja nende mõju kohta Maa sfääridele.

Praktilised tööd:

- 1) Teabeallikate põhjal ülevaate koostamine mõnest seisemiselt aktiivsest piirkonnast.

	<ol style="list-style-type: none">2) Ilmakaartide põhjal maailma erinevate kohtade ilma võrdlemine, seostades ilmanäitajad rõhualade ja frontidega.3) Kliimadiagrammide ja kliimakaartide põhjal maailma erinevate kohtade kliima võrdlemine, seostades selle kliimat kujundavate tegurite ja kliimavöötmega.4) Teabeallikate põhjal ülevaate koostamine mõnest rannikust.5) Mõistekaardi või põhjus-tagajärg seoseahela koostamine Maa sfääride vaheliste seoste kohta mõnes bioomis või piirkonnas.
III Loodusvarade majandamine ja keskkonnaprobleemid (35 tundi)	1. Sissejuhatus <ul style="list-style-type: none">• Kestlik areng.• Jätkusuutlik majandamine, selle olulisus.• Loodusvarade jätkusuutlik kasutamine.• Jätkusuutlikku majandamist toetav tehnoloogiline areng.• Lineaarne majandus ja ringmajandus. Põhimõisted: kestlik areng, jätkusuutlik majandus, ökoloogiline jalajälg, tootmisahel, ringmajandus 2. Põllumajandus ja keskkonnaprobleemid <ul style="list-style-type: none">• Maailma toiduprobleemid ja nende lahendamise võimalused. Põllumajanduse roll toidu-tootmisahelas ning seosed teiste majandusharudega.• Põllumajandust mõjutavad looduslikud ja majanduslikud tegurid.• Eri tüüpi põllumajandusettevõtted maailmas, nende seos kohalike oludega (loodusolud, majanduslik arengutase jms).• Põllumajanduse mõju keskkonnale, sh veevarudele. Nüüdisaegne jätkusuutlik põllumajandus.• Maailma kalandus ja vesiviljelus ning selle mõju veekeskkonnale. Põhimõisted: vegetatsiooniperiood, põllumajanduse spetsialiseerumine, omatarbeline ja kaubanduslik põllumajandus, ekstensiivne ja intensiivne põllumajandus, mahepõllumajandus, niisutuspõllundus, alanduslehter, mullaviljakus, muldade erosioon, muldade sooldumine ja degradeerumine, vesiviljelus. 3. Metsamajandus ja -tööstus ning keskkonnaprobleemid

- Metsavarude hindamise võimalused.
- Eri tüüpi metsade levik, nende majandamine ja kaitse.
- Metsade hävimine ja selle põhjused.
- Erinevate loodus- ja majandusoludega riikide metsamajandus- ja metsatööstus.
- Metsamajanduse- ja -tööstusega seotud keskkonnaprobleemid.
- Metsa ökosüsteemi teenused, roll aineringetes. Kestlik metsamajandus.

Põhimõisted: metsatüüp, metsasus, puiduvaru, puidu juurdekasv, raiemaht, metsamajandus, jätkusuutlik metsamajandus, metsade raadamine, metsaistandus, hoiumets, kaitsemets, tulundusmets, püsimetsandus, metsatööstus, metsatööstuse klaster, puidu väärindamine, ökosüsteemi teenused.

4. Energiamajandus ja keskkonnaprobleemid

- Maailma energiaprobleemid.
- Muutused energiamaajanduses seoses kliimapoliitikaga, energiamaajanduse jätkusuutlikkus.
- Uued tehnoloogiad energiamaajanduses.
- Energiaressursside paiknemine maailmas ja eri riikide kasutusvõimalused.
- Energiamaajandusega kaasnevad majandus-, sotsiaal- ja keskkonnaprobleemid eri riikides.

Põhimõisted: energiamaajandus, energiajulgeolek, taastuvad ja taastumatud energiaallikad, fossiilsed kütused, tuuma-, hüdro-, tuule-, päikese-, biomassi-, loodete ja geotermaalenergia, energiakriis, Kyoto protokoll, saastekvoot, rohepööre

Kursuse õpitulemused

Õpilane:

- 1) teab kestliku arengu olemust ja selle olulisust;
- 2) arutleb majanduse jätkusuutlikkuse teemadel;
- 3) arutleb kestliku majandamist toetavate tehnoloogiliste võimaluste üle;
- 4) selgitab tootmisahelate ja ringmajanduse olemust ning seoseid eri majandusharude ja eluvaldkondadega.
- 5) arutleb maailma toiduprobleemide ning nüüdisaegse põllumajanduse, sh tehnoloogia võimaluste üle nende lahendamisel;

- 6) selgitab põllumajanduse osa toidu tootmisahelas, seost teiste majandusharude ja eluvaldkondadega;
- 7) arutleb muldade hävimise ja selle peatamise võimaluste üle;
- 8) iseloomustab eri tüüpi põllumajandusettevõtteid maailmas, seostab neid kohalike oludega ja analüüsib nende mõju keskkonnale;
- 9) analüüsib teabeallikate põhjal mõne riigi põllumajandust mõjutavaid tegureid, põllumajanduslikku tootmist ja selle mõju keskkonnale;
- 10) selgitab põhjavee kasutamisega kaasnevaid keskkonnaprobleeme eri piirkondade näidetel.
- 11) iseloomustab vesiviljelust ja selle mõju veekeskkonnale mõne piirkonna näitel.
- 12) teab kestliku metsamajanduse olemust ja selle olulisust ning selgitab metsamajanduse ja -tööstusega seotud keskkonnaprobleeme;
- 13) teab metsavarude hindamise võimalusi;
- 14) teab metsatüüpe ja maailma metsarikkamaid piirkondi ning seostab neid metsa kasutamise võimalustega;
- 15) võrdleb teabeallikate põhjal metsamajandust ja -tööstust eri riikides;
- 16) arutleb ökosüsteemi teenuste üle metsa näitel ja selgitab puidu rolli süsinikuringes.
- 17) arutleb maailma energiamajanduse muutuste üle ning seostab energiamajanduse arengu kliimapolitikaga;
- 18) iseloomustab teabeallikate põhjal energiaallikate paiknemist maailmas ja seostab neid kasutamise võimalustega;
- 19) analüüsib teabeallikate põhjal riikide energiamajandust ning sellega seotud majandus-, sotsiaal- ja keskkonnaprobleeme;
- 20) arutleb energiamajanduse jätkusuutlikkuse teemadel.

Praktilised tööd:

- 1) Koostab tootmisahela või ringmajandusmudeli (valitud alateema puhul).
- 2) Koostab teabeallikate põhjal ülevaate ühe valitud riigi põllumajandusest või vesiviljelusest või mitme riigi võrdleva analüüsi.

	<ol style="list-style-type: none">3) Koostab teabeallikate põhjal ülevaate ühe valitud riigi metsamajandusest ja -tööstusest või riikide metsamajanduse võrdluse.4) Analüüsib metsamaastikke kaardirakenduste sh satelliidifotode põhjal ning hindab võimalikke metsamajanduslikke keskkonnamõjusid.5) Koostab teabeallikate põhjal ülevaate mõne riigi või piirkonna energiamajandusest või riikide energiamajanduse võrdluse.
--	---

2.3. FÜÜSIKA

Õppeaine kirjeldus

Füüsika kuulub loodusteaduste hulka, olles väga tihedas seoses matemaatikaga. Füüsika paneb aluse tehnika ja tehnoloogia mõistmisele ning aitab väärtustada tehnikaga seotud elukutseid. Füüsikaõppes arvestatakse loodusainete vertikaalse ning horisontaalse lõimimise vajalikkust. Vertikaalse lõimimise korral on ühised teemad loodusteaduslik meetod, looduse tasemeline struktureeritus, vastastikmõju, liikumine (muutumine ja muundumine), energia, loodusteaduste- ja tehnoloogiaalane kirjaoskus, tehnoloogia, elukeskkond ning ühiskond. Vertikaalset lõimimist toetab õppeainete horisontaalne lõimumine.

Gümnaasiumi füüsikaõppe eesmärk on jagada vajalikke füüsikateadmisi tulevasele kodanikule, kujundada temas keskkonna- ja ühiskonnahoidlikke ning jätkusuutlikule arengule orienteeritud hoiakuid. Gümnaasiumis käsitletakse füüsikalisi nähtusi süsteemselt ja holistlikult, arendades terviklikku ettekujutust loodusest ning pidades tähtsaks olemuslikke seoseid tervikpildi osade vahel. Võrreldes põhikooliga tutvutakse sügavamalt erinevate vastastikmõjude ja nende põhjustatud liikumisvormidega ning otsitakse liikumisvormide vahel seoseid. Õpilaste kriitilise ja süsteemmõistelise mõtlemise arendamiseks lahendatakse füüsikaliselt eri aine- ja eluvaldkondades esinevaid probleeme, plaanitakse ning korraldatakse eksperimente, kasutades loodusteaduslikku uurimismeetodit. Ülesandeid lahendades on lubatud kasutada valemite lehti, pidades olulisemaks valemite füüsikalise sisu mõistmist ja õiges kontekstis rakendamist kui valemite pähetuupimist.

Õppes kujundatakse väärtushinnangud, mis määravad õpilaste suhtumise füüsikasse kui kultuurifenomeni, avavad füüsika rolli tehnikas, tehnoloogias ja elukeskkonnas ning ühiskonna jätkusuutlikus arengus. Gümnaasiumi füüsikaõppes taotletakse koos teiste õppeainetega õpilastel nüüdisaegse tervikliku maailmapildi ja keskkonda säästva hoiaku ning analüüsioskuse kujunemist. Gümnaasiumi füüsikaõppes kujundatavad üldoskused erinevad põhikooli füüsikaõppes saavutatavaist deduktiivse käsitusviisi ulatuslikuma rakendamise ning tehtavate üldistuste laiemalt kehtivuse poolest. Füüsikaõpe muutub gümnaasiumis spetsiifiliseks, kuid samas seostatakse füüsikateadmised tihedalt ja kõrgemal tasemel ülejäänud õppeainete teadmistega ning põhikoolis õpituga.

Gümnaasiumi füüsikaõpe koosneb viiest kohustuslikust kursusest ning kahest valikkursusest. Esimeses kursuses „Füüsika meetod. Kinemaatika“ seletatakse, mis on füüsika, mida ta suudab, mille poolest eristub füüsika teistest loodusteadustest ning mil viisil ta nendega seotud on. Süvendatakse loodusteadusliku meetodi rakendamist, avardades teadmisi ja oskusi mõõtmisest kui eksperimentaalteaduste alusest.

Teises kursuses „Dünaamika“ avatakse mehaaniliste mudelite keskne roll loodusnähtuste kirjeldamisel ja seletamisel. Kuna kogu nüüdisaegses füüsikas domineerib vajadus arvestada aine ja välja erisusi, käsitletakse kolmandas kursuses „Elektromagnetism“ elektromagnetvälja näitel väljade kirjeldamise põhivõtteid ning olulisemaid elektrilisi ja optilisi nähtusi.

Neljandas kursuses „Energia“ vaadeldakse keskkonda energeetilisest aspektist. Käsitletakse alalis- ja vahelduvvoolu ning soojusnähtusi, ent ka mehaanilise energia, soojusenergia, elektrienergia, valgusenergia ja tuumaenergia omavahelisi muundumisi.

Viiendas kursuses „Mikro- ja megamaailma füüsika“ arutletakse füüsikaliste seaduspärasuste ning protsesside üle mastaapides, mis erinevad inimese karakteristikust mõõtmest (1 m) rohkem kui miljon korda. Kolme viimase kohustusliku kursuse läbimise järjestuse määrab õpetaja.

Praktiliste tegevuste loetelus on esitatud üldisemad teemad, millest õpetaja kavandab kas praktilistel töödel, IKT-l, näit- või osaluskatsetel põhinevad tegevused. Lisaks seostuvad kursuse teemadega erinevad Värkstoja jaoks välja töötatud eksperimendiprogrammid (Lubjalabor, Pärmilabor, Pesupähkel, Keskkonnalabor, Toidulabor jt), mida õpetaja võib rakendada sobival ajal lõimiva õppe raames koostöös kolleegidega.

Kooliastme teadmised, oskused ja hoiakud

Õpilane:

- 1) väärtustab füüsikat kui looduse põhjuslikke seoseid uurivat teadust, mõistab mudelite tähtsust loodusobjektide uurimisel ning mudelite arengut ja paratamatut piiratust;
- 2) rakendab omandatud füüsikateadmisi ning protsessioskusi igapäevaelu ja tehnoloogiaga seotud probleemülesandeid kvantitatiivselt lahendades ning info usaldusväärsuse ja teaduslikkuse kontrolliks;
- 3) kavandab ja korraldab ohutult uurimusi loodusnähtusi kirjeldavate füüsikaliste mudelite leidmiseks või kontrollimiseks;
- 4) analüüsib graafiliselt, analüütiliselt ja statistiliselt füüsikaliste parameetrite mõõtmistel saadud andmekogumeid;
- 5) mõistab füüsika rolli teiste loodusteaduste seas ning interdistsiplinaarsete uurimissuundade tähtsust teaduses ja tehnoloogias.

Kursus (maht)	Teema ja õppesisu
I Füüsika meetod. Kinemaatika (35 tundi)	1. Füüsika. Teadusmeetod. Mõõtmine. <ul style="list-style-type: none">○ Füüsika kui loodusteadus.○ Teadusmeetod (loodusteaduslik meetod).○ Mudelid ja nende piiratus. Füüsikalise mudeli loomine. Mudeli järelduste kontroll ning mudeli areng.○ Loodusseadused ja üldprintsüübid.○ Põhjuslikkus ja juhuslikkus füüsikas.○ Mõõtmine. Mõõtühikud. SI. Mõõtetulemus. Mõõtemääramatus ning selle hindamine. Mõõteseadus.

Põhimõisted: teadusmeetod, loodusseadus, mikro-, makro- ja megamaailm, füüsika, mõõtmine, mõõtühikute süsteem, mõõtemääramatus, mõõtesuurus, mõõdetava suuruse väärtus, mõõtetulemus, mõõtevahend, taatlemine.

2. Kinemaatika, liikumise kirjeldamine. Vektorid.

- Punktmass. Koordinaadid. Taustsüsteem, liikumise suhtelisus. Teepikkus ja nihe.
- Ühtlane sirgjooneline liikumine. Kiirus. Liikumisvõrrand.
- Ühtlaselt muutuv sirgjooneline liikumine. Kiirendus. Kiirenduse ühikud.
- Kiiruse ja läbitud teepikkuse sõltuvus ajast. Liikumisgraafikud.
- Vaba langemine. Kiiruse ja kõrguse sõltuvus ajast vabal langemisel.
- Heitkehade liikumine.

Põhimõisted: kulgliikumine, punktmass, taustsüsteem, kinemaatika, skalaarne ja vektoriaalne suurus, teepikkus, nihe, kiirus, hetkkiirus, kiirendus, vaba langemine, heitkeha.

3. Ringliikumine.

- Tiirlemine ja pöörlemine.
- Ühtlase ringjoonelise liikumise kirjeldamine. Pöördenurk. Nurga ühikud.
- Joonkiirus ja nurkkiirus.
- Periood ja sagedus.
- Kesktõmbekiirendus.
- Orbitaalliikumine.

Põhimõisted: pöördenurk, nurkkiirus, joonkiirus, kesktõmbekiirendus.

Kursuse õpitulemused

Õpilane:

- 1) selgitab loodusteadusliku meetodi olemust ja teab, et katsetulemusi üldistades jõutakse mudelini;
- 2) põhjendab mõõteseaduse vajalikkust üldaktseptitavate mõõtmistulemuste saamiseks;
- 3) mõistab mõõdetava suuruse ja mõõtmistulemuse suuruse väärtuse erinevust;
- 4) teab ja rakendab rahvusvahelise mõõtühikute süsteemi (SI) põhisuurusi ning nende mõõtühikuid;

- 5) teab, et korrektne mõõtetulemus sisaldab ka määramatust, ning kasutab mõõtmisega kaasnevat mõõtemääramatust hinnates standardhälvet;
- 6) teab, et keha liikumist iseloomustab kiirus, ning toob näiteid liikumise suhtelisuse kohta;
- 7) analüüsib teepikkuse, kiiruse ja kiirenduse graafikuid;
- 8) eristab skalaarseid ja vektoriaalseid füüsikalisi suurusi ning toob nende kohta näiteid;
- 9) selgitab füüsikaliste suuruste (kiirus, kiirendus, teepikkus ja nihe) tähendusi ning nende suuruste mõõtmise viise;
- 10) rakendab probleemülesandeid lahendades järgmisi seoseid:

$$v = \frac{\Delta x}{\Delta t}; s = x - x_0; a = \frac{v - v_0}{t};$$

$$x = x_0 + vt; s = v_0 t + \frac{at^2}{2};$$

$$s = \frac{v^2 - v_0^2}{2a}$$

- 11) uurib ühtlast sirgjoonelist liikumist ja ühtlaselt muutuvat sirgjoonelist liikumist ning analüüsib saadud tulemusi;
- 12) analüüsib teepikkuse, kiiruse ja kiirenduse graafikuid;
- 13) uurib ringliikumist, mõõtes ja arvutades füüsikalisi suurusi: pöördenurk, periood, sagedus, nurkkiirus, joonkiirus ja kesktõmbekiirendus;
- 14) rakendab probleemülesandeid lahendades järgmisi seoseid:

$$\omega = \frac{\varphi}{t}; v = \omega r; \omega = \frac{2\pi}{T} = 2\pi f$$

$$a = \omega^2 r = \frac{v^2}{r}$$

Praktilised tööd:

- 11) Juhusliku loomuga nähtuse (palli põrke, heitkeha liikumise, kaldpinnalt libisemise, kukkunud keha lõppkaugus mahakukkumise kohast, ühe klassi õpilaste pikkusete vms) uurimisel saadud mõõtmistulemuste analüüs. Statistiline mõõtemääramatus.
- 12) Keha joonmõõtmete mõõtmine ja korrektse mõõtetulemuse esitamine.

	<p>13) Mõõtmisest ning andmetöötlusest mudelini jõudmine erinevate katsete põhjal.</p> <p>14) Mudeli piiratud ja võimekuse näitlikustamiseks võib mõõta erinevate puulehtede pindalaid ning lähendada neid (ehk luua matemaatiline mudel) erinevatele geomeetrilistele kujunditele (ristkülik, ring, romb jne).</p> <p>15) Kiiruse ja kiirenduse mõõtmine.</p> <p>16) Langevate kehade liikumise uurimine.</p> <p>17) Kaldrennis veereva kuuli liikumise uurimine.</p> <p>18) Heitkeha liikumise uurimine. Maandumispaiga ennustamine.</p> <p>19) Kiiruse ja kiirenduse mõõtmine.</p> <p>20) Langevate kehade liikumise uurimine.</p> <p>21) Kaldrennis veereva kuuli liikumise uurimine.</p> <p>22) Heitkeha liikumise uurimine. Maandumispaiga ennustamine.</p>
II Dünaamika (35 tundi)	<p>1. Vastastikmõju ja jõud.</p> <ul style="list-style-type: none">○ Vastastikmõjud ja jõud. Newtoni seadused. Inerts. Resultantjõud. Gravitatsiooniseadus.○ Orbitaalliikumine. Raskusjõud, keha kaal, toereaktsioon. Kaalutus. Hooke'i seadus.○ Jäikus. Hõõrdumine. Hõõrdetegur. Liugehõõre ja seisuhõõre. <p>Põhimõisted: allotroopia, resultantjõud, keha inertsus ja mass, gravitatsioon, raskusjõud, keha kaal, kaalutus, toereaktsioon, deformatsioon, jäikus, elastsusjõud, hõõrdetegur, hõõrdejõud.</p> <p>2. Jäāvusseadused mehaanikas.</p> <ul style="list-style-type: none">○ Keha impulss. Impulsi jäävuse seadus. Reaktiivliikumine.○ Mehaaniline töö ja energia. Kineetiline ja potentsiaalne energia. Mehaanilise energia jäävuse seadus. Mehaanilise energia muundumine teisteks energia liikideks. <p>Põhimõisted: impulss, impulsi jäävuse seadus, reaktiivliikumine, mehaaniline energia..</p> <p>3. Võnkumine ja lained.</p> <ul style="list-style-type: none">○ Võnkumine. Pendli võnkumise kirjeldamine. Periood ja sagedus. Matemaatiline pendel.○ Resonants. Mehaanilised lained. Piki- ja ristlained.

- Lainete kirjeldamine. Lainepikkus, sagedus, kiirus.
- Lainete omadused. Peegeldumine, murdumine, interferents, difraktsioon.
- Helilained. Müra.

Põhimõisted: võnkumine, hälve, faas, vabavõnkumine, sundvõnkumine, resonants, laine, pikilaine, ristlaine, lainepikkus, peegeldumine, interferents, difraktsioon.

Kursuse õpitulemused

Õpilane:

- 1) kasutab jõudu kui vektorsuurust kehadevahelist vastastikmõju analüüsid, oskab graafiliselt ja analüütiliselt leida kehale mõjuvat resultantjõudu;
- 2) rakendab Newtoni seaduseid probleemülesandeid lahendades ja igapäevaelu situatsioone analüüsid;
- 3) analüüsib orbitaalliikumist, kasutades inertsia ja kesktõmbejõu mõistet;
- 4) kasutab gravitatsiooniseadust ja raskusjõu, keha kaalu ja toereaktsiooni mõistet probleemülesandeid lahendades;
- 5) kavandab ja teeb katsed jääkuse ja hõõrdeteguri määramiseks ning analüüsib katsete tulemusi;
- 6) rakendab probleemülesandeid lahendades järgmisi seoseid:

$$F = G \frac{m_1 m_2}{r^2}; F = ma; P = m(g \pm a); F = \mu N; F = k \Delta l$$

- 7) rakendab impulsi jäävuse seadust probleemülesandeid lahendades ja igapäevaelu situatsioone analüüsid;
- 8) seostab reaktiivliikumist impulsi jäävuse seadusega; toob näiteid reaktiivliikumise kohta looduses ja rakenduste kohta tehnikas;
- 9) rakendab looduses ja tehnikas toimivate nähtuste selgitamiseks mehaanilise energia jäävuse seadust ning mehaanilise töö, võimsuse ja kasuteguri mõistet;
- 10) uurib hälbe, kiiruse, kiirenduse, kineetilise ja potentsiaalse energia muutumist pendli võnkumisel nii graafiliselt kui ka analüütiliselt;
- 11) rakendab probleemülesandeid lahendades järgmisi seoseid:

$$E_k = \frac{mv^2}{2}; E_p = mgh; E_{meH} = E_k + E_p;$$

$$\Delta(m_1 \vec{v}_1 + m_2 \vec{v}_2) = 0$$

- 12) uurib võnkumisi ja kasutab nende analüüsimiseks järgmisi füüsikalisi suurusi: hälve, amplituud, periood, sagedus ja faas;
- 13) uurib hälbe, kiiruse, kiirenduse, kineetilise ja potentsiaalse energia muutumist pendli võnkumisel nii graafiliselt kui ka analüütiliselt;
- 14) selgitab resonantsi nähtust ning toob näiteid selle esinemise kohta looduses ja tehnikas;
- 15) kasutab lainenähtuste selgitamisel füüsikalisi suurusi (lainepikkus, laine levimiskiirus, periood ja sagedus);
- 16) rakendab imitatsioone lainete peegeldumise, interferentsi ja difraktsiooni uurimiseks ning toob nende kohta näiteid loodusest ning tehnikast;
- 17) rakendab probleemülesandeid lahendades järgmisi seost:

$$v = \frac{\lambda}{T} = \lambda f$$

Praktilised tööd:

- 1) Tutvumine Newtoni seadustega.
- 2) Jäikuse määramine.
- 3) Hõõrdeteguri määramine.
- 4) Hüppe dünaamika. Jõu (hüppel ja maandumisel) graafikud. Kiiruse ja kõrguse (kauguse) graafik.
- 5) Pöörliikumise uurimine. Piruett – kuidas muutub pöörlemiskiirus, kui süsteemi inertsimoment muutub? Osaliselt veega täidetud plastämbrri keerutamise minimaalsed nurk- ja joonkiirused, mille korral vesi ämbrist välja ei valgu. Kuivõrd pesumasina tsentrifuugi pöörete arvu vähendamine jätab pesu märjemaks (võib teha ka laboritsentrifuugiga, salatispinneriga vms)?
- 6) Erineva raadiusega kurvide läbimine erinevatel kiirustel.
- 7) Tutvumine reaktiivliikumise ja jäävusseadustega.
- 8) Põrgete uurimine. Deformatsiooni ja jõu mõõtmine.
- 9) Tutvumine reaktiivliikumise ja jäävusseadustega.
- 10) Põrgete uurimine. Deformatsiooni ja jõu mõõtmine.

	<p>11) Matemaatilise pendli ja vedrupendli võnkumise uurimine.</p> <p>12) Gravitatsioonivälja tugevuse g määramine pendliga.</p> <p>13) Helikiiruse määramine.</p>
III Elektromagnetism (35 tundi)	<p>1. Väljad. Elektriväli.</p> <ul style="list-style-type: none">○ Väljad. Punktlaeng. Väljatugevus. Elektrivälja pinge. Pinge ja väljatugevuse seos.○ Välja visualiseerimine. Väljade liitumine, superpositsiooni printsiip. Homogeenne elektriväli. Kondensaator.○ Elementaarlaeng. Laengu jäävuse seadus. Coulomb'i seadus. <p>Põhimõisted: elektrilaeng, elementaarlaeng, punktlaeng, väli, elektriväli, elektrivälja tugevus, potentsiaal, pinge, elektronvolt, jõujoon, kondensaator. .</p> <p>2. Magnetväli.</p> <ul style="list-style-type: none">○ Magnetinduktsioon. Lorentzi jõud. Ampere'i jõud. Elektriväli ja magnetväli, võrdlus ja seosed.○ Elektromagnetiline induktsioon. Pööriselektriväli. Induktsiooni elektromotoorjõud. Magnetvoog. Faraday induktsiooniseadus. Lenzi reegel. Elektri- ja magnetvälja energia. <p>Põhimõisted: püsिमagnet, magnetväli, voolutugevus, magnetinduktsioon, Lorentzi jõud, Ampere'i jõud, pööriselektriväli, induktsiooni elektromotoorjõud, magnetvoog.</p> <p>3. Elektromagnetlained. Optika,</p> <ul style="list-style-type: none">○ Valgus kui elektromagnetlaineline. Elektromagnetlainete skaala.○ Valguse lainelised omadused. Difraktsioon. Interferents. Difraktsioonivõre. Polariseeritud valgus. Polarisaatorid.○ Murdumisseadus. Murdumisnäitaja.○ Valguse dispersioon.○ Spektraalriistad ja spektraalanalüüs.○ Valguse dualism. Footoni energia.○ Valguse kiirgumine ja neeldumine.○ Kvantoptilised nähtused.

Põhimõisted: elektromagnetlaine, elektromagnetlainete skaala, lainepikkus, sagedus, kvandi (footoni) energia, dualismiprintsiip, difraktsioon, interferents, polarisatsioon, murdumine, absoluutne ja suhteline murdumisnäitaja, valguse dispersioon aines, luminesents.

Kursuse õpitulemused

Õpilane:

- 1) kasutab seostab laetud kehade vastastikmõju elektrostaatilise välja olemasoluga, võrdleb ainet ja välja, kasutab väljatugevuse mõistet elektrostaatilise välja kirjeldamiseks;
- 2) rakendab laengu jäävuse seadust, superpositsiooni printsiipi ja Coulomb'i seadust probleemülesandeid lahendades;
- 3) visualiseerib elektrivälja jõujoonte toel staatilisi elektrivälju ja määrab elektriväljas laenguga kehale mõjuva jõu suuna;
- 4) selgitab pinge mõistet ning rakendab pinge ja väljatugevuse seost probleemülesandeid lahendades;
- 5) selgitab elektri- ja magnetvälja energia salvestamise võimalusi;
- 6) rakendab probleemülesandeid lahendades järgmisi seoseid:

$$I = \frac{q}{t}; \quad F = k \frac{q_1 q_2}{r^2}; \quad F = K \frac{I_1 I_2 l}{d}; \quad E = \frac{F}{q}; \quad U = \frac{A}{q};$$
$$\varphi = \frac{E_p}{q}; \quad E = \frac{U}{d}.$$

- 7) kasutab magnetinduktsiooni mõistet magnetvälja kirjeldamiseks;
- 8) visualiseerib magnetvälja jõujoonte toel magnetvälja ja määrab magnetväljas liikuvale laengule mõjuva Lorentzi jõu suuna;
- 9) rakendab Ampere'i seadust probleemülesandeid lahendades;
- 10) seletab pööriselektrivälja tekkimist magnetvoo muutumisel, rakendades induktsiooni elektromotoorjõu mõistet;
- 11) selgitab elektri- ja magnetvälja energia salvestamise võimalusi;
- 12) rakendab probleemülesandeid lahendades järgmisi seoseid:

	$F_L = qvB \sin \alpha; F = BIl \sin \alpha; \Phi = BS \cos \alpha; \mathcal{E}_i = \frac{\Delta \Phi}{\Delta t}$ <p>13) selgitab elektromagnetlainete levimist kasutades elektrivälja ja magnetvälja mõistet;</p> <p>14) oskab liigitada elektromagnetlaineteid ja paigutada neid elektromagnetlainete skaalale;</p> <p>15) kirjeldab joonisel või arvutiimitatsiooniga interferentsi- ja difraktsiooninähtusi optikas ning toob nende rakendamise näiteid.</p> <p>16) seostab polariseeritud valguse omadusi rakendustega looduses ja tehnikas;</p> <p>17) kavandab ja teeb katse läbipaistva aine murdumisnäitaja määramiseks, kirjeldab valguse spektri lahtutamise võimalusi;</p> <p>18) selgitab joonspektri tekkimist ja valguse dualismiprintsiipi ning toob näiteid spektraalanalüüsi rakendamise kohta;</p> <p>19) rakendab probleemülesandeid lahendades järgmisi seoseid:</p> $\frac{\sin \alpha}{\sin \gamma} = n \quad n = \frac{c}{v} \quad E = hf$ <p>Praktilised tööd:</p> <ol style="list-style-type: none">1) Elektrostaatika, katsed laetud kehadega.2) Elektroskoop, laengu ülekande ja induktioon.3) Kondensaatori uurimine (valmistamine).4) Magnetvälja visualiseerimine.5) Ørsted katsega tutvumine.6) Elektromagnetilise induktiooni uurimine.7) Magnetvälja visualiseerimine.8) Ørsted katsega tutvumine.9) Elektromagnetilise induktiooni uurimine.
IV Energia (35 tundi)	1. Elektrivool ja selle toimed. Vooluringid. Pooljuhid. <ul style="list-style-type: none">○ Elektrivoolu tekkemehhanism. Vedelike ja gaaside elektrijuhtivus.○ Ohmi seadus. Vooluallika elektromotoorjõud ja sisetakistus. Metall eritakistuse sõltuvus temperatuurist.○ Pooljuhtide elektrijuhtivus; pn-siire. Valgusdiodid (LED, leed). Fotoelement. Valgusrakk, päikesepaneel.

Põhimõisted: alalisvool, laengukandjate kontsentratsioon, elektritakistus, vooluallika elektromotoorjõud ja sisetakistus, pooljuht, pn-siire.

2. Vahelduvvool.

- Vahelduvvool. Vahelduvvoolu generaator.
- Elektrienergia ülekanne. Trafod. Vahelduvvooluvõrk.
- Elektrivoolu töö. Elektriseadmete võimus.
- Energeetika.
- Elektriohutus.

Põhimõisted: elektrivoolu töö ja võimsus, vahelduvvool, trafo, kaitsemaandus, voolutugevuse ning pinge efektiiv- ja hetkväärtused.

3. Molekulaarfüüsika.

- Siseenergia.
- Ideaalgaasi mudel. Ideaalgaasi olekuvõrrand. Isoprotsessid. Ideaalse gaasi mikro- ja makroparameetrid, nendevahelised seosed.
- Molekulaarkineetilise teooria põhialused. Siseenergia muutmise viisid. Termodünaamiline protsess.

Põhimõisted: siseenergia, temperatuur, ideaalgaas, olekuvõrrand, avatud ja suletud süsteem, isoprotsess.

4. Termodünaamika seadused (printsiibid).

Soojusmasinad.

- Siseenergia.
- Ideaalgaasi mudel. Ideaalgaasi olekuvõrrand. Isoprotsessid. Ideaalse gaasi mikro- ja makroparameetrid, nendevahelised seosed.
- Molekulaarkineetilise teooria põhialused. Siseenergia muutmise viisid. Termodünaamiline protsess.

Põhimõisted: soojushulk, adiabaatiline protsess, pööratav ja pöördumatu protsess, soojusmasin, entroopia, energetika.

Kursuse õpitulemused

Õpilane:

- 1) kasutab selgitab elektrivoolu tekkemehhanismi metallides, vedelikes ja gaasides mikrotasemel;
- 2) kavandab ja teeb katse vooluallika elektromotoorjõu ja sisetakistuse määramiseks ning analüüsib tulemusi;

- 3) analüüsib graafiliselt metallide eritakistuse sõltuvust temperatuurist.
- 4) uurib leedlambi takistuse sõltuvust rakendatavast pingest ja polaarsusest ning analüüsib katse tulemusi;
- 5) selgitab pooljuhtseadmete tööpõhimõtet ja rakendusi;
- 6) rakendab probleemülesandeid lahendades järgmisi seoseid:

$$I = qnvS; \quad R = \rho \frac{l}{S}; \quad I = \frac{U}{R}; \quad I = \frac{\mathcal{E}}{R+r}$$

- 7) võrdleb vahelduv- ja alalisvoolu ning analüüsib vahelduvvoolu pinget ja voolutugevuse ajast sõltuvuse graafikuid;
- 8) selgitab trafo ja generaatori toimimispõhimõtet ja rakendusi vahelduvvooluvõrgus ning elektrienergia ülekandes.
- 9) analüüsib taastuvenergiaallikate kasutuselevõttuga seotud probleeme;
- 10) rakendab probleemülesandeid lahendades järgmisi seoseid:

$$A = IU \Delta t; \quad N = IU = \frac{I_m U_m}{2} = \frac{I_m}{\sqrt{2}} \frac{U_m}{\sqrt{2}}$$

- 11) nimetab ideaalgaasi mudeli tunnuseid ning seostab mikro- ja makroparameetreid;
- 12) rakendab ideaalgaasi olekuvõrrandit probleemülesandeid lahendades;
- 13) kasutab isoprotsesside graafikuid termodünaamiliste protsesside analüüsimiseks;
- 14) rakendab probleemülesandeid lahendades järgmisi seoseid:

$$E_k = \frac{3}{2} kT; \quad p = nkT; \quad pV = \frac{m}{M} RT$$

- 15) kasutab isoprotsesside graafikuid termodünaamiliste protsesside analüüsimiseks;
- 16) võrdleb avatud süsteemi ja suletud süsteemi mõistet;
- 17) rakendab termodünaamika I ja II seadust probleemülesandeid lahendades ning seletab kvalitatiivselt entroopia mõistet;
- 18) seostab termodünaamika seadusi soojusmasinate tööpõhimõttega;
- 19) analüüsib taastuvenergiaallikate kasutuselevõttuga seotud probleeme;

	<p>20) rakendab probleemülesandeid lahendades järgmisi seoseid:</p> $Q = \Delta U + A, \quad \eta = \frac{T_1 - T_2}{T_1}$ <p>Praktilised tööd:</p> <ol style="list-style-type: none">1) Voolutugevuse, pinge ja takistuse mõõtmine multimeetriga.2) Vooluallikate uurimine.3) Tutvumine pooljuhtelektroonikaga (diodid, valgusdiodid, fotorakk vm).4) Vahelduvvooluseadmete võimuse mõõtmine.5) Vahelduvvoolu aldamine.6) Gaasi paisumise uurimine.7) Materjalide soojusjuhtivuse võrdlemine.8) Adiabaatilise protsessi uurimine.9) Mehaanilise töö ja soojushulga seoste uurimine.
<p>V Mikro- ja megamaailma füüsika (35 tundi)</p>	<p>1. Aine omadused.</p> <ul style="list-style-type: none">○ Mikro-, makro- ja megamaailm.○ Nanoosakesed ja nanotehnoloogia.○ Molekulaarjõud ja reaalgaas.○ Õhuniiskus. Küllastunud ja küllastumata aur. Absoluutne ja suhteline niiskus, kastepunkt. Ilmastikunähtused.○ Pindpinevus. Märgamine ja kapillaarsus, nende ilmumine looduses ja tehnikas.○ Faasisiirded ning siirdesoojused. <p>Põhimõisted: aine olek, gaas, vedelik, kondensaine, voolis, tahkis, reaalgaas, küllastunud aur, absoluutne ja suhteline niiskus, kastepunkt, faas ja faasisiire.</p> <p>2. Aatomi- ja tuumafüüsika.</p> <ul style="list-style-type: none">○ Välis- ja sisefotoefekt. Fotoefekti rakendused teaduses ja tehnikas.○ Elektronide difraktsioon. Määramatusseos. Osakeste leiulained.○ Seoseenergia. Eriseoseenergia.○ Massidefekt. Massi ja energia samaväärsus.○ Tuumareaktsioonid. Tuumasüntees ja lagunemine. Tuumaenergeetika ja tuumarelv. Radioaktiivsus. Poolestusaeg. Radioisotoopide rakendused.○ Ioniseerivad kiirgused ja nende toimed. Kiirguskaitse.

Põhimõisted: välis- ja sisefotoefekt, kvantmehaanika, määramatusseos, eriseoseenergia, tuumaenergeetika, tuumarelv, radioaktiivsus, poolestusaeg, radioaktiivne dateerimine, ioniseeriv kiirgus, kiirguskaitse.

3. Astronoomia ja kosmoloogia.

- Megamaailma uurimise vahendid ja meetodid.
- Päikesesüsteemi koostis, ehitus ning tekkimise hüpoteesid.
- Päike jt tähed. Tähtede evolutsioon. Mustad augud.
- Eksoplaneedid.
- Galaktikad. Linnutee galaktika. Universumi struktuur.
- Universumi evolutsioon. Suure Pauku teooria.

Põhimõisted: Päikesesüsteem, planeet, Kuu, planeedi kaaslane; väikeplaneet, asteroid, komeet, meteorokeha, meteoriid, tehiskaaslane, täht, must auk, galaktika, kosmoloogia, Suur Pauk.

Kursuse õpitulemused

Õpilane:

- 1) võrdleb reaalgaasi ja ideaalgaasi mudeleid;
- 2) kasutab küllastunud auru, absoluutse niiskuse, suhtelise niiskuse ja kastepunkti mõistet ning seostab neid ilmastikunähtustega;
- 3) selgitab pindpinevust, märgamist ja kapillaarsust ning toob näiteid nende esinemisest looduses ja tehnikas;
- 4) kirjeldab aine olekuid, kasutades faasi ja faasisiirde mõistet, ning analüüsib faasidiagrammi toel faasisiirdeid erinevatel rõhkudel ja temperatuuridel;
- 5) võrdleb aatomeid ja molekule nanoosakestega ning teab nanotehnoloogia rakendusi;
- 6) rakendab probleemülesandeid lahendades järgmisi seoseid:

$$\varphi = \frac{a}{A_p} 100\% \quad \sigma = \frac{F_p}{l} = \frac{E_p}{S}$$

- 7) rakendab Einsteini võrrandit välisfotoefekti kohta ning võrdleb välis- ja sisefotoefekti;
- 8) selgitab elektronide difraktsiooni, kasutades leiulaine mõistet;
- 9) analüüsib eriseoseenergia ja massiarvu sõltuvuse graafikut ning selgitab tuumaenergia vabanemist tuumade lõhustumis- ja sünteesireaktsioonide käigus;

	<p>10) seletab radioaktiivse dateerimise meetodi olemust ning toob näiteid selle meetodi rakendamise kohta;</p> <p>11) seletab tuumareaktorite üldist tööpõhimõtet ning analüüsib tuumaenergeetika eeliseid ja sellega seonduvaid ohte;</p> <p>12) võrdleb ioniseeriva kiirguse liike, analüüsib ioniseeriva kiirguse mõju elusorganismidele ning võimalusi kiirguskaitseks;</p> <p>13) rakendab probleemülesandeid lahendades järgmisi seoseid:</p> $hf = A + \frac{m_e v^2}{2} \quad E_s = \Delta m c^2$ <p>14) võrdleb Päikesesüsteemi põhiliste koostisosade mõõtmeid ja liikumist;</p> <p>15) selgitab tähtede evolutsiooni ja planeedisüsteemide tekkimist;</p> <p>16) selgitab galaktikate ehitust ja evolutsiooni.</p> <p>17) selgitab universumi tekkimist ja arengut Suure Paugu teooria põhjal.</p> <p>Praktilised tööd:</p> <ul style="list-style-type: none">○ Sulamistemperatuuri määramine.○ Jahutussegude võrdlemine.○ Pindpinevuse uurimine.○ Erinevate vedelike pindpinevuse võrdlemine.○ Kapillaartõusu uurimine.○ Ilmavaatlus.○ Õhuniiskuse muutus ööpäeva jooksul.○ Pilvevaatlus.○ Sinasõprus fotoefektiga.○ Plancki konstandi määramine leedide abil.○ Tuumaplahvatuse tagajärjed (arvutimudel).○ Kiirgusfooni mõõtmine.○ Udukambri valmistamine.○ Päikesekella uurimine.○ Taevavaatluse korraldamine, vaatlustingimuste ennustamine.○ Õppekäik observatooriumi.○ Sekstandi valmistamine ja taevakehade kõrguse määramine.○ Valgusreostuse hindamine.
--	---

2.4. KEEMIA

Õppeaine kirjeldus

Keemial on oluline roll õpilaste loodusteadusliku maailmapildi kujunemisel. Gümnaasiumi keemiaõpe tugineb põhikoolis omandatud teadmiste, oskuste ja hoiakutele ning seostub gümnaasiumi füüsikas, bioloogias, matemaatikas jt õppeainetes õpitavaga, toetades samaaegu teiste õppeainete õpet. Keemiat õppides areneb õpilastel loodusteaduslik pädevus ning omandatakse positiivne hoiak keemia ja teiste loodusteaduste suhtes ning mõistetakse loodusteaduste tähtsust inimühiskonna majanduse, tehnoloogia ja kultuuri arengus. Õpilastel kujuneb vastutustundlik suhtumine elukeskkonnasse ning õpitakse väärtustama tervislikku ja kestlikku eluviisi. Keemias ning teistes loodusainetes omandatud teadmised, oskused ja hoiakud on aluseks sisemiselt motiveeritud elukestvatele õppimisele. Õpilastel kujuneb gümnaasiumitasemele vastav loodusteaduslik pädevus ning terviklik loodusteaduslik maailmapilt. Nad õpivad tundma aine ehituse põhialuseid ning keemiliste protsesside peamisi seaduspärasusi. Õpilastel kujuneb ülevaade anorgaanilistest ja orgaanilistest ainetest, nende peamistest omadustest ja ainetevahelistest seostest, keemia tulevikusuundumustest ning keemiaga seotud elukutsetest, mis toetab õpilasi edasises karjäärivalikus.

Probleemülesannete lahendamine aitab õpilastel mõista ainete koostise ja ehituse mõju ainete omadustele ning selle kaudu ainete rakendamise võimalustele. Keemiaõpingutes on olulisel kohal uurimisülesanded, mille lahendamisega kujunevad õpilastel probleemide esitamise, hüpoteeside sõnastamise ja katsete või vaatluste plaanimise ning nende tegemise, mõõtevahendite kasutamise, tulemuste analüüsimise ja tõlgendamise oskused. Keemia arvutusülesandeid lahendades pööratakse tähelepanu eelkõige käsitletavate probleemide sisulisele mõistmisele, tulemuste analüüsile ning järelduste tegemisele. Tähtsal kohal on teabeallikate kasutamise ja neis leiduva teabe analüüsimise ning kriitilise hindamise oskuse kujundamine, samuti uurimistulemuste suuline ja kirjalik esitamine. Kõigis õppeetappides rakendatakse tehnoloogilisi vahendeid ja IKT võimalusi. Keemiat õppides pööratakse tähelepanu seostele teiste loodusteadustega ning keskendutakse looduses (sh inimeses endas) toimuvatele protsessidele ning inimese suhetele ümbritsevate loodus- ja tehismaterjalidega. Õpitakse omandatud teadmisi ja oskusi rakendama igapäevaelu probleeme lahendades, kompetentseid ja eetilisi otsuseid langetades ning oma tegevuse võimalikke tagajärgi hinnates. Probleemipõhine, õpilaskeskne ja igapäevaeluga seostatud käsitlus ning õpilaste individuaalsete iseärasuste arvestamine toetavad õpilaste sisemise õpimotivatsiooni kujunemist ja püsimist ning võimete mitmekülgset arengut. Selleks kasutatakse erinevaid aktiivõppevorme: probleem- ja uurimuslikku õpet, projektõpet, arutelu, ajurünnakuid, õppekäike jms. Aktiivõppe põhimõtteid järgiv õpe toetab õpilaste kõrgemate mõtlemistasandite arengut.

Gümnaasiumi keemiaõpe süvendab põhikoolis omandatud teadmisi, oskusi ja vilumusi. Võrreldes põhikooliga käsitletakse keemilisi objekte ja nähtusi sügavamalt, täpsemalt ning süsteemsemalt, pöörates suuremat tähelepanu seoste loomisele eri nähtuste ja seaduspärasuste

vahel. Õppes lisandub induktiivsele käsitlusele deduktiivne käsitlus. Õpitakse tegema järeldusi õpitu põhjal, seostama erinevaid nähtusi, eristama olulist ebaolulisest ja rakendama õpitud seaduspärasusi uudsetes olukordades. Keemiat nagu teisi loodusteadusi õppides on tähtis õpilase isiksuse kujunemine: iseseisvuse, mõtlemisvõime ja koostööoskuse areng ning vastutustunde ja tööharjumuste kujunemine.

Praktiliste tegevuste loetelus on esitatud üldisemad teemad, mille seast õpetaja valib ja kavandab kas praktilistel töödel või IKT-l põhinevad tegevused. Lisaks seostuvad kursuse teemadega erinevad Värkstoja jaoks välja töötatud eksperimendiprogrammid (Lubjalabor, Munalabor, Pärmilabor, Keskkonnalabor, Toidulabor, Kartulilabor, Jõululabor jt), mida õpetaja võib rakendada sobival ajal lõimiva õppe raames koostöös kolleegidega.

Kooliastme teadmised, oskused ja hoiakud

Õpilane:

- 6) tunneb huvi keemia vastu, mõistab keemia tähtsust ühiskonna arengus, tänapäeva tehnoloogias ja igapäevaelus;
- 7) kasutab keemiainfo leidmiseks keemiliste elementide perioodilisustabelit, lahustuvustabelit, metallide pingerida ja teisi teabeallikaid, analüüsib saadud teavet ning hindab seda kriitiliselt;
- 8) on omandanud süsteemse ülevaate keemia põhimõistetest ja keemiliste protsesside seaduspärasustest, kasutab korrektselt keemiasõnavara looduses toimuva selgitamiseks;
- 9) rakendab omandatud katsetamisoskusi ainete omaduste ja looduse seaduspärasuste tundmaõppimiseks, kasutab säästlikult ja ohutult aineid nii keemialaboris kui ka igapäevaelus;
- 10) sooritab keemiasisuga arvutusi, hindab arvutustulemuste vastavust reaalsusele;
- 11) kasutab keemias omandatud teadmisi ja oskusi karjääri plaanides.

Kursus (maht)	Teema ja õppesisu
I Keemia alused (35 tundi)	1. Keemia kui teadus ja selle areng <ul style="list-style-type: none">○ Keemia kui teaduse kujunemine.○ Füüsikalised ja keemilised uurimismeetodid keemias.○ Keemiaga seotud karjäärivalikud. Põhimõisted: - 2. Aine ehitus <ul style="list-style-type: none">○ Tänapäevane ettekujutus aatomi ehitusest.○ Informatsioon perioodilisustabelis ja selle tõlgendamine.○ Keemilise sideme liigid.○ Vesinikside.○ Molekulidevahelised jõud.○ Ainete füüsikaliste omaduste sõltuvus aine ehitusest.

Põhimõisted: aatomorbitaal, mittepolaarne kovalentne side, polaarne kovalentne side, osalaeng, vesinikside

3. Keemiliste reaktsioonide seaduspärasused

- Keemilise reaktsiooni aktiveerimisenergia, aktiivsed põrked.
- Ekso- ja endotermilised reaktsioonid.
- Keemilise reaktsiooni kiirus, seda mõjutavad tegurid.
- Keemiline tasakaal ja selle nihkumine.

Põhimõisted: reaktsiooni aktiveerimisenergia, reaktsiooni soojusefekt, keemilise reaktsiooni kiirus, katalüsaator, pöörduv reaktsioon, pöördumatu reaktsioon, keemiline tasakaal;

4. Lahustumisprotsess ja keemilised reaktsioonid lahustes

- Ainete lahustumisprotsess.
- Elektrolüüdid ja mitteelektrolüüdid; tugevad ja nõrgad elektrolüüdid.
- Hapete ja aluste protolüütiline teooria.
- Molaarne kontsentratsioon.
- Ionidevahelised reaktsioonid lahustes, nende kulgemise tingimused.

Põhimõisted: hüdraatumine, elektrolüüt, mitteelektrolüüt, tugev elektrolüüt, nõrk elektrolüüt, hape, alus, molaarne kontsentratsioon.

Kursuse õpitulemused

Õpilane:

- 15) on omandanud ettekujutuse keemia ajaloolisest arengust;
- 16) eristab kvalitatiivset ja kvantitatiivset analüüsi ning füüsikalisi ja keemilisi uurimismeetodeid.
- 17) kirjeldab elektronide paiknemist A-rühmade elementide aatomi välises elektronihis (üksikud elektronid, elektronipaarid);
- 18) põhjendab A-rühmade elementide metallilisuse ja mittemetallilisuse muutumist perioodilisustabelis seoses aatomi ehituse muutumisega;
- 19) määrab A-rühmade elementide maksimaalseid ja minimaalseid oksüdatsiooniastmeid ning koostab elementide tüüpühendite valemeid;
- 20) selgitab tüüpiliste näidete varal kovalentse, ioonilise, metallilise ja vesiniksideme olemust, hindab kovalentse sideme polaarsust;

	<p>21) seostab ainete füüsikalisi omadusi keemiliste sidemete ja molekulide vastastiktoime mõjuga;</p> <p>22) mõistab, et keemilise reaktsiooni kulgemiseks on tarvis aktiivset põrget, seostab aktiveerimisenergiat keemilise reaktsiooni kiirusega;</p> <p>23) uurib keemiliste reaktsioonide soojusefekte ning selgitab neid, lähtudes keemiliste sidemete tekkimisel ja lagunemisel esinevatest energiamuutustest;</p> <p>24) uurib keemilise reaktsiooni kiirust mõjutavate tegurite toimet ning põhjendab nende mõju, selgitab keemiliste protsesside kiiruse muutmist argielus;</p> <p>25) mõistab, et pöörduvate reaktsioonide puhul tekib vastassuunas kulgevate protsesside vahel tasakaal, uurib keemilise tasakaalu asendi nihutamise võimalusi ning toob sellekohaseid näiteid argielust ja tehnoloogiast.</p> <p>Praktilised tööd:</p> <p>23) keemilise reaktsiooni kiirust mõjutavate tegurite toime uurimine;</p> <p>24) keemilise reaktsiooni soojusefekti uurimine;</p> <p>25) keemilise tasakaalu nihkumise uurimine;</p> <p>26) lahustumise soojusefektide uurimine;</p> <p>27) mitteelektrolüütide, nõrkade ja tugevate elektrolüütide lahuste omaduste uurimine;</p> <p>28) ioonidevaheliste reaktsioonide toimumise uurimine;</p> <p>29) kindla molaarse kontsentratsiooniga lahuse valmistamine, lahuse molaarse kontsentratsiooni määramine.</p>
<p>II Anorgaanilised ained (35 tundi)</p>	<p>1. Metallid</p> <ul style="list-style-type: none">○ Ülevaade metallide iseloomulikest füüsikalistest ja keemilistest omadustest.○ Metallide keemilise aktiivsuse võrdlus; metallide pingerida.○ Metallid ja nende ühendid igapäevaelus ning looduses.○ Metallidega seotud redoksprotsessid: metallide saamine maagist, elektrolüüs, korrosioon, keemilised vooluallikad.○ Saagise- ja kaoprotsendi ja lisandite arvestamine moolarvutustes reaktsioonivõrrandi järgi. <p>Põhimõisted: maak, elektrolüüs, korrosioon, keemiline vooluallikas, saagis.</p> <p>2. Mittemetallid</p>

- Ülevaade mittemetallide füüsikalistest ja keemilistest omadustest olenevalt elemendi asukohast perioodilisustabelis.
- Mittemetallide keemilise aktiivsuse võrdlus.
- Mõne mittemetalli ja tema ühendite käsitus (vabal valikul, looduses ja/või tööstuses kulgevate protsesside näitel).

Põhimõisted: allotroopia.

Kursuse õpitulemused

Õpilane:

- 18) hindab metallide keemilist aktiivsust ja prognoosib keemilisi omadusi, lähtudes vastava elemendi asukohast perioodilisustabelis ja pingereas, koostab selle põhjal reaktsioonivõrrandeid vastava metalli reageerimisest mittemetalliga, veega, lahjendatud hapete ja soolade lahustega;
- 19) uurib ja võrdleb praktiliselt metallide keemilist aktiivsust, kasutades selleks metallide reageerimist veega ning hapete ja soolade lahustega;
- 20) kirjeldab õpitud metallide ja nende sulamite rakendamise võimalusi praktikas, seostades neid materjalide omadustega;
- 21) teab levinumaid metallide looduslikke ühendeid ja nende rakendusi;
- 22) selgitab metallide saamise põhimõtet metalliühendite redutseerimisel ning korrosiooni metallide oksüdeerumisel;
- 23) selgitab korrosiooni ja metallide tootmisreaktsioonide energeetilist efekti, põhjendab nende vastassuunalisust;
- 24) uurib korrosiooni, valib ja põhjendab esemete korrosioonikaitseks sobivaid võimalusi;
- 25) analüüsib metallidega seotud redoksprotsesside toimumise üldisi põhimõtteid elektrolüüsi, korrosiooni ja keemilise vooluallika korral;
- 26) lahendab arvutusülesandeid reaktsioonivõrrandite järgi, arvestades saagise- ja kaoprotsenti ning lisandeid;
- 27) seostab tuntumate mittemetallide ning nende tüüpühendite keemilisi omadusi vastava elemendi asukohaga perioodilisustabelis;

	<p>28) uurib õpitud mittemetallide ja nende ühendite iseloomulikke omadusi ning koostab vastavate keemiliste reaktsioonide võrrandeid;</p> <p>29) kirjeldab õpitud mittemetallide ja nende ühendite tähtsust looduses ja/või rakendamise võimalusi praktikas, seostades seda vastava keemilise elemendi ja ainete omadustega.</p> <p>Praktilised tööd:</p> <p>14) metallide füüsikaliste omaduste ja keemilise aktiivsuse võrdlemine;</p> <p>15) metallide korrosiooni mõjutavate tegurite ning korrosioonitõrje võimaluste uurimine ja võrdlemine;</p> <p>16) metallide tootmise, elektrolüüsi ja keemilise vooluallika uurimine;</p> <p>17) mittemetallide ja/või nende iseloomulike ühendite saamine, omaduste uurimine ning võrdlemine.</p>
<p>III Orgaanilised ained (35 tundi)</p>	<p>1. Orgaaniliste ühendite struktuuri kujutamine; alkaanid</p> <ul style="list-style-type: none">○ Süsinikuühendite struktuur ja selle kujutamise viisid.○ Alkaanid, nomenklatuuri põhimõtted, isomeerid. <p>Põhimõisted: isomeeria, alkaan ehk küllastunud süsivesinik.</p> <p>2. Asendatud alkaanid, nende füüsikalised omadused</p> <ul style="list-style-type: none">○ Asendatud alkaanide (halogeeniühendite, alkoholide, primaarsete amiinide) füüsikaliste omaduste sõltuvus struktuurist. <p>Põhimõisted: asendatud süsivesinik.</p> <p>III Küllastumata ja aromaatsed süsivesinikud, nende keemilised omadused</p> <ul style="list-style-type: none">○ Küllastumata ja aromaatsete süsivesinike ning alkaanide keemiliste omaduste võrdlus.○ Liitumispolümeerisatsioon. Süsivesinikud ja nende derivaadid looduses ning tööstuses. <p>Põhimõisted: küllastumata süsivesinik, aromaadne ühend, liitumispolümeerisatsioon.</p> <p>IV Aldehüüdid, karboksüülhapped ning karboksüülhapete funktsionaalderivaadid</p> <ul style="list-style-type: none">○ Aldehüüdid kui alkoholide oksüdeerumissaadused. Asendatud karboksüülhapped (aminohapped,

hüdroksühapped) ja karboksüülhapete funktsionaalderivaadid (estrid, amiidid).

Põhimõisted: asendatud karboksüülhape, karboksüülhappe funktsionaalderivaat, hüdroolüüs.

Kursuse õpitulemused

Õpilane:

- 7) kasutab erinevaid molekuli koostise ja ehituse kujutamise viise: lihtsustatud struktuurivalem, tasapinnaline ehk klassikaline struktuurivalem, molekuli graafiline kujutis; analüüsib ühendi struktuurivalemis sisalduvat teavet;
- 8) rakendab süstemaatilise nomenklatuuri põhimõtteid alkaanide näitel;
- 9) seostab alkoholide, halogeeniühendite ja primaarsete amiinide süstemaatiliste nimetuste ees- või lõppliiteid vastavate aineklassidega, määrab molekuli struktuuri või nimetuse põhjal ühendi aineklassi;
- 10) hindab aine struktuuri põhjal aine lahustuvust eri lahustites ja keemistemperatuuri;
- 11) võrdleb küllastunud, küllastumata ja aroomaatsete süsivesinike keemilisi omadusi, koostab lihtsamaid reaktsioonivõrrandeid alkaanide, alkeenide ja areenide halogeenimise ning alkeenide hüdrogeenimise ja katalüütilise hüdraatimise reaktsioonide kohta;
- 12) kirjeldab tähtsamate süsivesinike ja nende derivaatide rakendusi argielus ning kasutamiseega kaasnevaid ohtusid, seostab neid ainete omadustega;
- 13) kujutab alkeenist tekkivat polümeeri lõiku;
- 14) määrab aine struktuuri põhjal aldehüüdi, karboksüülhappe, karboksüülhappe soola, asendatud karboksüülhappe, estri ja amiidi kuuluvuse vastavasse aineklassi;
- 15) kirjeldab olulisemate karboksüülhapete omadusi ja tähtsust argielus ning looduses;
- 16) uurib ja selgitab seost alkoholide, aldehüüdide ja karboksüülhapete vahel;
- 17) uurib karboksüülhapete keemilisi omadusi, võrdleb karboksüülhapete ja anorgaaniliste hapete keemilisi omadusi ning koostab vastavate keemiliste reaktsioonide võrrandeid;
- 18) selgitab alkoholijooobega seotud keemilisi protsesse organismis, analüüsib alkoholi liigtarbimisest põhjustatud sotsiaalseid probleeme;

	<p>19) võrdleb estrite tekke- ja hüdrolyüsireaktsioone ning koostab vastavate keemiliste reaktsioonide võrrandeid, valmistab lihtsama estri;</p> <p>20) kujutab lähteühendite struktuurivalemite põhjal tekkiva kondensatsioonipolümeeri lõiku;</p> <p>21) selgitab rasvhapete, rasvade, sahhariidide, aminohapete ja valkude ehitust ning uurib nende omadusi.</p> <p>Praktilised tööd:</p> <p>10) süsivesinike ja nende derivaatide molekulimudelite ja struktuurivalemite koostamine ja uurimine, sh digitaalses keskkonnas.</p> <p>11) molekulidevaheliste jõudude tugevuse uurimine aurustumissoojuse võrdlemise teel;</p> <p>12) hüdrofiilsete ja hüdrofoobsete ainete vastastiktoime veega uurimine.</p> <p>13) alkoholi ja aldehüüdi oksüdeeruvuse uurimine ning võrdlemine;</p> <p>14) karboksüülhapete omaduste uurimine ja võrdlemine teiste hapetega;</p> <p>15) estri süntees;</p> <p>16) kondensatsioonipolümeeri süntees ja omaduste uurimine;</p> <p>17) sahhariidide hüdrolyüsi uurimine;</p> <p>18) valkude omaduste uurimine.</p>
--	---